

Megyei küzdelmek a gömbösi reformtörekvések körül

A Fejérmegyei Állami Levéltár 30-as években keletkezett iratanyagait azon szándékkal néztük át, hogy megpróbáljuk felmérni: milyen erősségű volt az ország politikai életében a 30-as évek első felében Gömbös kormányra kerülése idején végbement átrendeződés; a központi kormányserveken túl mennyire érintette a korszak politikai mechanizmusának alsóbb rétegeit. Vagy egyáltalán a politikai közélet mindennapjaiban mit jelent ez a változás? Hoz-e új politikai módszereket az újabb társadalmi rétegek felszínre törése? — Ugyanakkor felvetődött az a kérdés is, hogy ilyen időszakban, amikor az új kormány arra is vállalkozott, hogy a már bukott bethleni kormányzati rendszer helyébe országos méretekben saját, centralizáltabb államszervezetét építse ki, milyen módon valósul meg a „központi” (azaz kormány) és a „vidéki” (azaz a megyei, járási) politika egymáshoz kapcsolódása.¹

A főispáni bizalmas iratokban három érdekes, a korszak társadalmi-politikai mozgására nagyon is jellemző, egymáshoz szorosan illeszkedő „ügy”-re bukkantunk. Szereplői: Rakáts Lajos székesfehérvári újságíró, dr. Varga Elemér baracscai községi orvos és Kézdy Vásárhelyi Béla közigazgatási gyakornok, később a váli járás th. (tiszteletbeli) szolgabírája, valamint mindhárom esetben a velük szembekerülő gróf Széchenyi Viktor megyei főispán. Látszólag helyi jelentőségű afférjaik a magyarországi megyei élet hagyományos jelenségtípusaiból keletkeznek: megyei panamák, visszaélések, hivatali pozicionális ellentétek, közigazgatási hivatali szabálytalankodások és rendbontások. A 30-as évek elején — talán a korszak jellemzőjeként is — az ilyen típusú összeütközések a társadalmi-politikai mozgás felgyorsulása révén — politikai síkra terelődnek és szereplőik a megyei vezetéssel most már nemcsak mint felettes szervükkel találják magukat szemben, hanem politikailag is. S noha az említett személyek az évtized elején — egyéb országos hatósugarú politikai erők támogatását is élvezve — szokatlanul szívósan tartják magukat a nagyhatalmú főispánnal szemben, az évtized közepére mégis diadalmaskodik a vármegeye: mindháromnak állásába kerül a megyei vezetéssel, személyesen a főispánnal szemben folytatott küzdelme.

Mindhárom eset közös jellemzője, hogy a szereplők a Fejér megyei szélső-jobboldali mozgalom aktív figuráivá válnak, s erről a politikai platformról opponálják — különböző eszközökkel, módszerekkel természetesen — a konzervatív megyei vezetést. A háttér: Gömbös Gyula miniszterelnök s a körülötte tömörülő szélsőjobboldali politikai csoport kísérlete totális fasiszta állam létrehozására.

¹ Tanulmányunk elkészítése óta volt alkalmunk ugyanilyen szempontból áttanulmányozni a *Pestmegyei* és a *Hajdu-Biharmegyei* Levéltárak anyagát.

Ez a kísérlet a 30-as évek első felében megmozgatta a magyar politikai élet egészét. Gömbös miniszterelnökségének idején az állami élet szinte minden területén, s magában a kormánypártban is nagymértékű személyesere zajlott le, ami világosan jelzi azt a tényt, hogy itt a hagyományos uralmi formával s uralkodó osztályokkal szembenálló új, a politikai hatalomból eddig kiszorult vagy nagyon is háttérbe szorított elemek előretörésével állunk szemben. „Mikor Gömbös Gyula miniszterelnök lett, az emberek meglepetve látták, hogy végig a magyar közélet egész vonalán azonnal olyan emberek tömege jelentkezett, és mind nagyobb térhódítással áradt szét azon, akiknek nevét azelőtt alig, vagy sohasem hallottuk... Mindinkább felrajzolódtak egy olyan egycélú alakulás körvonalai, amely magához kaparint állást, befolyást és hatalmat...” — írja a 8 Órai Újság cikkírója.² S valóban úgy tűnik: Gömbös évei nemcsak a volt szegediek, a Bethlen-időszak háttérbeszorított agrárius-fajvédő, szélsőjobboldali ellenzékének reneszánszát hozzák, hanem egy sor fiatal, a politikába éppen ez időszakban belekóstoló, vagy eddig csak a periférikusabb területekig eljutó, a körülmények hatására egyre inkább aktivizálódó figura „feltörését” is. Ez a mozgás természetesen a politikai élet különböző szféráira kiterjedt, s természetes, hogy érvényesülése, hatóköre különböző erősségű és szélességű volt. Itt most csak azokról ejtsünk néhány szót, melyek az általunk bemutatni kívánt megyei közéleti események nagyobb összefüggéseire rámutathatnak.

Gömbös a totális állam kiépítésének egyik fontos eszközt, a jól szervezett, országos hálózattal rendelkező, fasiszta jellegű tömegpárt létrehozásában látta.³ Hatalomrajutásának körülményei arra készítették, hogy önálló, „saját” fasiszta tömegpárt létrehozása helyett a kormánypártot szervezze át igényeinek és céljainak megfelelően. Ebben az értelemben változtatta meg az Egységes Párt nevét is „Nemzeti Egység Pártja” (— a továbbiakban: NÉP) névre. Mint Kónya Sándor könyvéből ismeretes, a kormánypárt átszervezését Marton Béla, a párt újonnan kinevezett országos főtitkára vezette, s szisztemájának lényege az volt, hogy a létrehozandó tömegpárt, szervezeti felépítését tekintve az 1918 előttről átörökölt közigazgatás apparátusára alapozódjék. A megyei NÉP szervezetek elnökei a főispánok lettek, s a további elképzelések szerint a járási szervezeteké a főszolgabírák, a községieké a jegyzők lettek volna. A NÉP szervezetek helyi elnökei mellett működtek a párt fizetett titkárai, az ún. „élharcosok”, akiket ellenőri feladattal bízott meg a pártközpont, s akik közvetlenül a főtitkárnak, Marton Bélának voltak alárendelve. E terv tökéletes megvalósulása esetén az egész állami közigazgatás a párt ellenőrzése alá kerülhetett volna, s a párt-és állami élet gleichschaltolásának veszélye fenyegethette volna a magyar társadalmat. 1935—1936 fordulóján azonban megbukott ez a kísérlet, majd válságba jutott az egész gömbösi kormányzati módszer, s a nyílt, látványos bukástól is csak betegsége, majd gyors halála mentette meg a miniszterelnököt.

Az „államszervezési” kísérlet egy másik, a politikai élet felszínén a kormány hivatalbalépését követő időben azonnal láthatóvá váló eleme volt a központi irányítottságú propagandagépezet kiépítése. Ezen belül is elsősorban a sajtóügy centralizálása a miniszterelnökségi sajtóosztály kezébe, illetve a sajtónak Gömbös személyi politikája szolgálatába állítása. E sajtópolitika célkitűzései között az első helyek egyikén szerepelt az országos hatóságú kormánylap-háló-

² 8 Órai Újság, 1936. szept. 15.

³ Kónya Sándor: Gömbös kísérlete a totális fasiszta diktatúra megteremtésére. Bpest, Akadémiai Kiadó 1968.

zat kiépítése. Ennek segítségével igyekeztek egyrészt a gömbösi program mellett közvéleményformáló erőt létrehívni, másrészt — amint pl. Fejér megyében is — a megyei vezetés esetleg nem gömbösi politikáját politikailag állandóan bombáznai.⁴

A következő kérdés természetesen az, hogy az itt jelzett általános politikai mozgás miként hatott a Fejér megyei, illetve a székesfehérvári politikai vezetésre. Erről már csak azért is szólnunk kell néhány mondat erejéig, mert az említett megyei szélsőjobboldali figurák és az országos politikai vonulatok között ott áll a megyei vezetés, s e szélsőjobboldal támadása — mint említettük — épp ez utóbbi ellen irányul.

Fejér megye központja Székesfehérvár, döntően meghatározza a megyei közélet karakterét. A közös főispánnak elsősorban városi politikát kellett folytatnia; itt összpontosult ugyanis a megyei közigazgatási élet adminisztrációja. Amellett figyelemre méltó magának Székesfehérvárnak kiemelkedő helye az ország politikai életében. A fővároshoz legközelebb eső megyeszékhely, vidéki politikai centrum, jelentős történelmi, politikai tradíciókkal. Abban, hogy a város ennyire „feje” lehetett a megyének, nemcsak az játszott szerepet, hogy maga Fehérvár jelentős helyen állott az országos politikai életben, hanem az is, hogy azok az erők, melyek a városi politika irányát meghatározták, lényegében a megyében sem találtak jelentős ellenlábásra. Hogy csak egy kézenfekvő összefüggésre utaljunk: a város politikai arculatát erősen meghatározó katolikus egyház és a megyét szinte uraló nagybirtok törekvései a legtöbb esetben találkoztak egymással. Mindez tükröződött a megye és a város vezetésében is. Az 1919 utáni években a megye s a város is a legitimista ellenzék egyik fő fészke, főispánja is (Károlyi József) közismerten legitimista nézeteket vall. A konzervatív nagybirtokos arisztokrácia és az egyház politikai súlya háttérbe szorítja azokat az egyébként gyenge, többnyire ellenzéki társadalmi-politikai törekvéseket, amelyeket pl. Fehérvárott a szűkkörű szociáldemokrata szervezkedés vagy a liberális polgári politika, s a megyében egyes helyeken a bizonyos vallási ellentétekre s a kisebb gazdák körében a nagybirtok-ellenességre építő, különböző töltésű ellenzéki megmozdulások jeleznek.

Ezen a helyzeten nem sokat változtatott az a politikai váltás sem, amely 1931—1933 között országszerte lezajlott. A város képviselője az új miniszterelnök, gróf Károlyi Gyula lett, de ez szinte teljesen érintetlenül hagyta a megyei vezetést. A megye élén ugyanis 1927-től az a gróf Széchenyi Viktor főispán állott, aki még a század elején ismerkedett meg a Fejér megyei étellel: 1906-ban mint az Alkotmánypárt tagja, s a koalíciós kormány bizalmi embere, Fejér megye főispánja lett, s 1917-ig maradt e tisztségben. Másodszor történt kinevezése után is tökéletesen beleilleszkedett a hagyományos megyei közéletbe, neve szinte összeforr a város s a megye konzervatív-arisztokrata színezetű politikai vezetésével. Mint mondtuk, ezen a helyzeten szinte semmit sem változtatott gróf Károlyi Gyula képviselőisége, márcsak azért sem, mert a miniszterelnök a megyei politikára nem sok gondot fordított. Amikor 1932 őszén Gömbös Gyula került a kabinet élére, várható lett, hogy az új kormány, mely a miniszterelnök nézeteinek szellemében erősen legitimizmus- és arisztokrácia-ellenes álláspontúnak tűnt, hozzá fog nyúlni a megyei politikai vonalvezetéshez. Ezt jelzi elsősorban az, hogy Hóman Bálintot, Gömbös közvetlen hívét juttatják a Károlyi lemondása során megüresedett székesfehérvári mandátumhoz. Hóman látszott ugyanis

⁴ Vö. *Glatz Ferenc*: A Gömbös-kormány vidéki sajtópolitikájához. Sajtótudományi Közlemények 8. 1971.

legmegfelelőbbnek arra, hogy egy olyan kormány számára, amely nyíltan legitimizmusellenes, s amely először dicsekedhet azzal, hogy egy gróf sines tagjai sorában, biztosítsa Fehérvár támogatását is. S itt Gömbösök nyilván építhettek arra, hogy noha Hóman „szabadkirályválasztó” álláspontja szűkebb környezetében ismert volt, mégis ellensúlyozták ezt közismerten jó egyházi, katolikus kapcsolatai, s hogy mint az egyik legtekintélyesebb magyar történettudós, közéleti helye folytán (egyetemi tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke, a Szent István Akadémia egyik vezető személyisége stb.) egész habitusában sokban különbözött a kormány más tagjaitól. Hóman azonban, noha választásakor felvonulnak ellene a hazai legitimizmus legszámottevőbb erői, — képviselőisége során egyáltalán nem törekszik arra, hogy valami személyi, s ezzel vonalvezetésbeli változtatást hajtson végre a megyei vezetésben. A képviselő és a hagyományos helyi vezetés között bizonyos egyensúly alakul ki: Hóman a 30-as évek közepére erős személyi bázist épít ki a városban (a korábbi garnitúra embereiből), azok viszont bizonyos vonatkozásokban alkalmazkodnak az új rezsimhez. Ez az alkalmazkodás jellemző lényegében Széchenyi főispán politikai álláspontjára is.

Mindez azonban a megyei vezetést illeti, s joggal vetődik fel a kérdés: vajon a megyei politikai élet egészére jellemző-e ez az aránylag zökkenőmentes átmenet az új politikához? Vajon azok az új erők, melyek — mint fentebbi néhány mondatunkban utaltunk is rá — a Gömbös-időszakban mintegy felszabadulnak, s a Horthy-korszak további éveiben oly fontos politikai szerepet játszanak, jelentkeznek-e, s ha igen, miként a megyei életben?

Ehhez a kérdéskörhöz, a gömbösi politika — ha úgy tetszik, országos viszonylatban érvényesülő — hatásához ad talán valami hozzájárulást azon három személy Fejér megye politikai küzdőterén vitt szerepének nyomunkísérése, kikkel Széchenyi főispánnak — mint azt panaszkodta — a megyei életben a legtöbb problémája akadt.

A megyei lap szerkesztője

Rakáts Lajos Székesfehérvárott született 1894-ben helyi vagyonos polgári család gyermekeként. Apjának Fehérvárott volt képfestő üzeme. A korán árvaságra jutó diák beiratkozik a képzőművészeti főiskolára, közben megjárja a román frontot és a háború után — mivel örökségét a fehérvári árvaszék hadikötvényekbe fektette — szegényen folytatja a főiskolát. 1919 után tevékenyen részt vesz az egyetemi mozgalmakban. Itt ismerkedik meg Antal Istvánnal, Bornemissza Gézával, s még a Széchenyi Szövetségben Schandl Károllyal, aki besegíti egy kisebb fővárosi laphoz újságírónak. Végzés után rajztanár és újságíró Kecskeméten, majd Baján, végül szülővárosában.

Politikai gondolkodását az ekkori években — mint a volt egyetemi bajtársakét — a legitimizmus-, a Bethlen-ellenesség, a nagybirtok elleni harag jellemzi. Úgy érzik, hogy a miniszterelnök kiszorította őket a politikából, s kialakított egy olyan uralmi rendszert, melyben burjánzanak a panamák, s ahol a nagybirtok élvez mindig előnyt. Ráadásul ezek a nagybirtokosok jórészt a szemükben annyira gyűlölt Habsburgok és a legitimizmus eszméinek szószólói. Ha ezek a nézetek még nem is álltak össze egységes politikai gondolatrendszerré a hevesvérű fiatal újságíróban, a huszas évek elején mégis úgy véli: minduntalan „eszmei ellenességei”-vel is találja magát szemben, amikor Székesfehérvárra érkezése után a Fejérmegyei Napló szerkesztőjeként — mint mondja —

a városban szóbeszéd tárgyát képező panamák leleplezésére szánja el magát.⁵ A részvénytársasági Pannonia Nyomda Vállalat, mely a lapot nyomta és kiadta, a vidéki keresztény közeposztály pénzére épült. A Napló — elsősorban szerkesztője révén — mindig ellenzéki oldalról feszegette a vidéki politikai, társadalmi élet visszasságait. Nem kialakult politikai program jegyében álló valamiféle következetes bal- vagy jobboldali ellenzékiiségről volt szó ebben az időben, hanem sokkal inkább arról, hogy ügyesen alapozott a vidéki városi és falusi közép- és felső középrétegekben meglévő, megjegyzésekben, kósza hírekben is kifejezésre jutó nagyobb-kisebb elégedetlenségekre, igyekezett ezekhez igazodva a „kritika” hangján írni; hangosan szellőztetni az országos szintű és a megyei felső vezetés köréből kipattanó, azokra esetleg országméretű híreket.

Természetesen az összefonódott városi és megyei vezetés nem nézte jó szemmel a Napló ilyen irányú csipkedéseit, s amikor Rakáts 1926-ban cikksorozatotban támadja a városi vezetést: mondván, hogy a polgármester és a város vezetői közül többen panamák révén ingyen kapják a várostól az áramot — a polgármester pert indít a szerkesztő ellen. Cikkei hangneme (tehát nem állításai hamissága) miatt Rakátsot néhány hónapos börtönbüntetésre ítélik, s noha szabadulása után a Pannonia továbbra is rábízta a Napló szerkesztését, mint börtönviselt ember többé nem taníthatott. Azaz elvesztette biztos egzisztenciáját. Amikor azután 1930-ban váratlanul botrányt tör ki a városházán, s kiderül, hogy a polgármester valóban nagy panamázást folytatott évek óta — Rakáts úgy érzi: az események teljesen az ő igazát bizonyítják, s most már minden energiájával rehabilitációján dolgozik, kezdi a visszaélések ellen, a közélet tisztaságáért harcoló „purifikátor”-ként feltüntetni magát. S e ponton közelednek Rakáts cikkei a mind határozottabb politikai ellenzékiesség felé. „Mérsékeltén fajvédő ízű” — jellemzi a lapot 1932 februárjában Széchenyi Viktor, s noha neki, mint főispánnak elsősorban azt volt érdeke szokásos jelentésében kimutatni, hogy a megyében a sajtó területén minden rendben van, kénytelen elismerni: a lap, „a kormányt mérsékeltén támogató, nem ritkán azonban támadó orgánus”, s hogy legújabbban is Gaál Gaszton programjával kacérkodik.⁶

A Napló hasábjain 1932 ősztől jelentkeznek a szigorúbban körvonalazott politikai program kontúrjai: mindinkább gömbösi szellemben formálódnak egységessé a korábbi gondolati elemek a legitimizmusról, a vallási kérdésekről, arisztokratakról és a lap a reformnemzedék politikai előretörésének szükségességét, az eddig kiszorítottak — s itt felváltva beszél munkanélküliekről, állástalan szellemi munkásokról, visszaszorított kisgazdákról — hatalomrajutásának elkerülhetetlenségét fogalmazza meg. Ennek ellenére a napipolitika szintjén nem lesz egyértelműen kormánylappá: a Rakáts által írott, a szembenálló nézeteket rendkívüli módon élére állító cikkek nem egyszer túllendülnek hangnemükben, a régi vezető garnitúra eltávolítására vonatkozó következtetéseikben, vagy éppen követeléseikben azon a ponton, amely a kormány pillanatnyi helyzetének, taktikai lépéseinek még megfelelt volna.⁷

⁵ Ezúton is szeretnénk megköszönni a ma már nyugdíjas Rakáts Lajosnak, hogy visszaemlékezésének felhasználását lehetővé tette számunkra.

⁶ Gr. Széchenyi Viktor főispán jelentése 1932 februárjában a kormány részére. Fejérmegyei Állami Levéltár (a továbbiakban: FÁL) Főispáni res. 6/1932.

⁷ Szükséges megjegyezni, hogy a gömbösi vonal „következetes” megvalósításának követelése a megyei politikában, vagy éppen túl radikális sürgetése mindennek — állandóan párosul Rakáts személyi sértettségével, ill. a megyei vezetéssel való személyi szembenállásával. Ezt akár „politikai” megfontolásai elé is helyezi. Például, amikor Hóman Bálint közismerten Gömbös

Pedig a Gömbös-kormány sajtófőnöke, Antal István ekkor már arról tárgyal a főispánnal, hogy melyik megyei újságot lehetne rendszeres havi támogatás révén kormánylappá alakítani, amely az egységes párt politikájának támogatására korlátozza napi politikai tevékenységét. A főispán a két nagy fehérvári lap — Székesfehérvári Friss Újság és a Fejérmegyei Napló — közül az utóbbit javasolja, mondván, hogy ez a legelterjedtebb lap a környéken, s míg a másik „zsidókézből van és a liberális irányban dolgozott idáig”, a Napló „régóta katólikus lap”, igaz, hogy „tendenciájában inkább ellenzéki mentalitású”.

A kormány — mint az Antalnak Széchenyihez írott leveleiből és a kiadók-kal, valamint a szerkesztővel folytatott tárgyalásaiból kiderül — arra törekedett, hogy az ellenzéki Fejérmegyében olyan erőket alakítson ki, melyek, ha kell a főispán feje felett is átnyúlva, a kormány álláspontját töretlenül követik. Antal szemében Rakáts teljesen alkalmasnak látszott erre. Az 1932 december — 1933 szeptember közötti tárgyalások eredményeként a Napló — vidéki méretekben igen jelentősnek számító — havi 500 pengő kormánytámogatást kap.⁸

Nézzük néhány példán: hogyan s mennyire követte a miniszterelnök politikáját, képviselte elgondolásait a megyei szerkesztő?

Jellemző e téren következetes legitimizmus-ellenessége. A szerkesztő most szabadjára engedhette indulatait, s szinte keresi az alkalmat, hogy vághasson egyet a megye legitimista politikusain, s a kormány programja mögé húzódva, fényt derítsen azok különállására.

Szomorú, írja egyik vezércikkében, hogy Fejérmegyéből kerültek ki azok a politikusok (Grieger Miklós, gróf Hunyady Ferenc), akik a parlamentben támadták József főherceget azért, mert Gömbösnek a királykérdésben tett nyilatkozata után is a miniszterelnök mellett foglalt állást. Gúnyolódik Griegeren, „a régóta demokratának csinált politikuson”, aki most „egy csomó gróffal »Nép«-pártot alakít — a királyért”, sürgeti, hogy Székesfehérvár és Fejérmegye törvényhatósága foglaljon állást velük szemben. S az újságíró számára a hangsúlyozásban, tördelésben, címkiemelésben adódó minden kis lehetőséget kihasznál, hogy a legitimizmus „veszélyességére” felhívja a figyelmet. És ebben az irányban mozognak azok a gondolatok, fejtegetések is, amelyekben a királyi hatalom karizmatikus volta sematizált formájának körvonalai ugyanúgy felfedezhetők, mint a századforduló retrográd köznemesi ideológiájából örökölt „ezeréves alkotmány”-hoz ragaszkodás gondolata. A cél mindig ugyanaz: a legitimizmus korszerűtlenségének hangoztatása, a szabad királyválasztók napi politikához igazított tételeinek népszerűsítése.⁹

személyes híveként a fehérvári mandátumért fellépett, akkor a Napló Hóman-támogatásának fejében Rakáts tanári rehabilitációját kéri. S hiába áll már ekkor (1932 november) teljes hanggal a gömbösi program mellett, mivel a kultuszminiszter kérését nem tudja elintézni, nem támogatja a választásokon. (Gr. Széchenyi Viktor—Hóman Bálint 1932. szept. 4.; Antal István—Hóman Bálint 1933. szept. 29. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár. Levelestár.) — Máskor kimonodottan politikai tárgyú cikkeiben is egy-egy mellékmondatos beszúrás erejéig, vagy pl. a kirobbant panama-botrány tárgyalásának egész hangnemén (1933) ez a „purifikátor” ért igazságtalanság miatti felháborodás érződik. (Fehérmegyei Napló — továbbiakban FmN — 1933. júl. 7., szept. 7.—nov. 27.)

⁸ Antal István és Széchenyi Viktor tárgyalásaira vö. FÁL. Főisp. res. 7/1933. — A Székesfehérvári Friss Újság, a városi „liberális” lap 1932 decembertől havi 100.— P dotációt kapott a Gömbös-kormánytól, mivel 1932 novemberében a választásokon (természetesen jelentős összegben) Hómant támogatta.

⁹ FmN 1933. júl. 1. „József főherceget . . .”; 1933. júl. 2. „A királykérdés”; — A Napló ezt a harcos legitimizmus-ellenességet később is megtartja. Hol felnagyítja a legitimista szervez-

De megérzi Rakáts az új politikai igényt más kérdésekben is. Ilyen volt a megéltékül Frontharcos-mozgalom harsány propagálása. Az ismert „front-harcos-sérelmek” (Magyarországért ők szenvedtek a legelőbbet: a fronton az országért harcoltak, s közben családjuk elszegényedett, mert vagyont csak azok gyűjthettek, akik itthon maradtak, stb.) több cikkben, a front-harcos gyűlésekről közölt terjedelmes beszámolóiban felbukkannak.¹⁰

A kormányhoz legközelebb álló lapok sem hívatkoztak annyit a külföldi fasiszta államok példájára, mint bizonyos vonatkozásokban a Fejérmegyei Napló vezércikk-írója. Szinte minden belpolitikai kérdésnél a német- és olaszországi példát emlegetve lép fel a társadalom jogtalanul leszorított elemeinek képviselőjeként: állást követel a szellemi munkásoknak, rendszabályokat a tőke ellen, a szegénység felszámolására stb. „A hit és az idealizmus” Németország és Olaszország a tanulságot adó konkrét történeti példa az 1933-as magyar helyzetre vonatkozóan is. „Hitlernek és Mussolininek nem volt szüksége a múltból átvett bálványokra — mindketten még az emlékét is kiirtották a múltnak...” hivatkozik a külföldre, alátámasztandó, hogy Gömbösnek csak egy útja van: leszámolni „a tíz éves rendszerben vagyont, földbirtokot szerzett egységspárti képviselők”-kel, akiknek „erkölcsi tartalma” és a miniszterelnök célkitűzése között „óriási a szakadék”. S a végkövetkeztetés: „Nálunk is könnyűszerrel teremthetne Gömbös nemzeti egységet, ha a birtokvásárló egységspárti képviselők helyett saját maga, a magyar ifjúsággal indulna el azon az úton, amelyen a nyugati nagy államok sikerrel érnek célhoz — ha forradalmi úton is — de a nemzeti jobbléthez.”¹¹ Az ilyen hang, mely a 30-as években előretörő középosztályok Gömbös zászlaja mögött álló csoportjainak jobbszéléről jött, már nem csak egyszerűen a bethlenistákat támadta, a régi Egységes Pártot, hanem követelődést jelentett Gömbös felé is: a remélt gyors változást sürgette. Nemcsak a kormány álláspontját képviseli a legitimizmus, a kormányzói jogkör kiterjesztésének kérdésében, a front-harcosok és a reformnemzedék támogatásában, nemcsak a bethleni időszakból ottmaradtakat támadja (azaz a megyei, városi vezetést, mely valóban szinte teljesen átöröklődött a 20-as évekkel), hanem majd mindegyik kérdésben túl is halad a hivatalos gömbösi programon. S ez már esetenként kellemetlen volt a kormánynak is.¹² Ha Gömbös személyi ellépezéseivel talán találkozhatunk is e nézetek, a már hatalmon levő, a reális lehetősége-

kedések veszélyét, feltűnően ír a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt fehérvári értekezletéről (FmN 1933. júl. 13.), hol a legismertebb legitimista politikusokat vádolja a hitlerizmussal való szövetségkereséssel (FmN 1933. dec. 30.). Az idézett számban egyébként Rakáts a Trettina—Ibusz botrányt is úgy találja, hogy abból Hunyadyt kompromittáló dolgok kerüljenek ki. Pedig a főispánnak tájékoztatnia kellett Rakátsot, hogy a sajtóosztály kívánsága az volt: az egész ügyről igyekezzenek szordinóval írni. (Antal István—Széchenyi Viktor 1933. FÁL. Főisp. res. 7/1933).

¹⁰ Vö.: FmN 1933. júl. 16. „Frontharcosok”; 1933. júl. 18. „Impozáns front-harcos ünnepség lesz Bicskén.” Továbbá: FmN 1933. nov. 11. és 1934. jan. 3-i számai.

¹¹ FmN 1933. júl. 12. „A hit és idealizmus”; továbbá FmN 1933. júl. 6. „A kormányzót...”

¹² Így történik meg, hogy mikor a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatot 1933 június elején betervezik az országgyűlés elé, s Rakáts nagy vezércikkben köszönti azt, mondván: „a kormányzót a király jogköre fogja megilletni az országgyűléssel szemben”, s felbátorodva a parlamenti egységes támogatáson, azt követeli — szintén német és olasz példákra utalva —, hogy mindez csak félmegoldás, „oszlassák fel az országgyűlést, sok örömrünk eddig úgy sem volt a drágán fizetett képviselőkben” (FmN 1933. júl. 6.) — Antal már felháborodik. „Olyan hangnemben foglalkozik a parlamenttel és a képviselőkkel, hogy azokat a legerkölcselemből színben tünteti fel és — anennyiben az olvasók hitelt adnak a cikk tartalmának — a közmegegyezésnek tenné ki azokat” — írja Széchenyinek (FÁL 7/1933. Antal—Széchenyi).

ket figyelmen kívül nem hagyható miniszterelnök politikája már korántsem volt ilyen radikális. S úgy látszik: Antal nemcsak azért kívánta Rakátsot és lapját kormánylapnak megnyerni, mert — a kormány sajtópolitikájának megfelelően — szüksége volt egy olyan politikai tényezőre a megyében, amelyik „fel-lazíthatja” a megyei s városi ellenzéki, katolikus, legitimista s az ezzel „egygyékényen ülő” gyenge liberálisok hangulatát, hanem azt is remélte — nála talán csak Széchenyi jobban —, hogy megszűnik a kormányynak a jobboldali radikalizmus oldaláról jövő piszkálása is Rakátsék részéről. Természetesen e pillanatban a megyei csendes kormányellenzékiiség megbontása volt a főkérdés.

Rakáts felismerte az így kialakuló háromszögben játszandó szerepét: az újságírás mellett aktívan kezd politizálni, keresi a kapcsolatot a megyei front-harcosok elnökével, gróf Pálffy Daun Józseffel, Fejér-megye e politikai álláspontját — igaz, hogy mindig a jobboldalon — oly gyakran változtató kis képességű politikus-nagybirtokosával.¹³ Igyekszik a gróf pénzére, birtoka s neve adta politikai súlyára alapozni elképzeléseinek megvalósítását. Rakáts fejében két nagyobbzsabású terv motoszkál: a Fejér megyében igen nagyszámú kisbirtokos politikai s gazdasági szervezése, valamint a „nemzeti egység” politikájának szervezett vidéki propagálása.

A megélnékülő legitimista szervezkedések igyekeztek Fejér megyében a birtokos parasztságot is megnyerni maguknak. Gróf Hunyady Ferenc, az ismert legitimista politikus Székesfehérvárt egy „legitimista Független Kisgazda” szervezetet akart létrehívni. Rakáts most ez alól akarta kihúzni a talajt. A gazdakörökre épülő „Gazdakörök Szövetsége”-t akar létrehívni, mely „német minta szerint” az „okszerű gazdálkodási módszert” követné: megszervezné a kölcsönök, traktorok — melyek a „múlt politiká”-jában csak a „kisgazdák tönkretételét” vonták maguk után — jobb kihasználását, a Szövetség keretén belül megalakítanák a „Megyei gazdák kiviteli Szövetkezetét”. Az elnök Pálffy Daun József lenne. (Mivel Fejér megyében a kisbirtok szigeteket képezett csak a nagybirtokok között, ezek összefogása rendkívül fontos politikai tényező lett volna a legitimista grófok ellen — mondja visszaemlékezésében.)¹⁴

A gazdaszervezés mellett Rakáts másik „nagy ötlete”, a Magyar Jövő Szövetség vidéki szervezeteinek kiépítése. 1933 december elejére szánta a szövetség fehérvári zászlóbontását. Az országos viszonylatban kis politikai jelentőségű Magyar Jövő Szövetség keretében akarja a magyar társadalom — első-sorban a fiatalság — valamiféle korporatív alapon történő „megszervezettségét” elérni. A pártok felett álló társadalmi szervezet „a magyar viszonyoknak megfelelően az olasz és német tanulságok alapján a magyar fiatalságot gazdakereskedő-munkás-tisztviselő érdekesoportnak megfelelően tömöríti” — írja Antalhoz küldött tervezetében Rakáts. A szervezet az éppen fellendülésnek örvendő TESz keretében működne és egy a dunántúli NEP-béli „nem legitimista” mágnástökére támaszkodó „vidéki propagandát szolgáló hetilapot” adna ki, „amely a Miniszterelnök Úr nemzeti egységesítés alap gondolatának

¹³ Az indítást nyilván az adta számára, hogy Gömbös 1933 januári fehérvári látogatásán látványos kibékülés történt a miniszterelnök és az ellenzéki kiskereskedő gróf között. Már 1933 nyarán írott, a front-harcosokkal foglalkozó cikkeiben feltűnő lelkesedéssel ír „a napi politika fölött álló”, „népszerű”, „ügyszerető” Pálffy-Daurról (FmN 1933. VII. 16.: VII. 18.).

¹⁴ 1933 november elejétől szaporodnak meg a kisgazda-érdekeket fennhangon védő cikkek a Naplóban: a gazdák és kereskedők viszonyáról, máskor egy gazda rossz helyzete miatti tragikus öngyilkosságáról, a város teendőiről a gazdák megsegítésében stb.

nyomdokain kíván haladni". A lapnak természetesen Rakáts lenne szerkesztője és kiadója.¹⁵

Rakáts, mint a gömbösi vonal „következetes” exponense Fehérvárott, minden energiájával arra törekedett, hogy a megye főispánját, Széchenyi Viktort megbuktassa. Természetesen nem arról van szó, hogy a Napló felelős szerkesztője a megyei közéletben, belső klikkharokban felvehette volna a versenyt Széchenyiékkel, hiszen a megye és a város vezetősége még a bethleni idők alatt rendkívül szorosra összefonódott, s ezt épp Rakáts, ezen összefonódás állandó támadója tudta a legjobban. A kívülről való támadás eszközei: a leleplezés, a hivatalos politikától való eltérés, illetve azzal való szembenállás kimutatása a megyei vezetés részéről — ezek voltak elsősorban a reformnemzedék tarsolyában. Rakáts a megyei lap politikai cikkeivel nyugtalanította a főispánt, s valóságos pszichikai hadjáratot folytatott ellene. Amikor Széchenyi kifogásolta valamelyik cikkének szélsőséges hangját, megígérte, hogy többet ilyen nem fordul elő, s rá néhány napra ugyanilyen cikkeket jelentetett meg. Emellett azonban, mint ez Antalhoz írott leveléből kiderül, informálta is a kormányt Széchenyi nem éppen kormánybarát viselkedéséről. Beszámol Széchenyinek a helyi politikai életben tett, a kormány politikájától eltérő megnyilatkozásairól, és arról igyekszik meggyőzni a sajtófőnököt, hogy a kormánypolitika elleni hangulatok a megyében jórészt a főispán kijelentései nyomán bátorodnak.¹⁶

Széchenyi, noha először nem látja, hogy Antal tudtával folyik ellene a támadás, hogy Antal a főispán elleni szándékkal küldi el Rakáts feljelentéseit a város képviselőjéhez, Hómanhoz, de azt azért érzi, hogy itt nagyon is következetes politikai támadásról van szó; mégpedig a kormány programjának követését kéri számon tőle Rakátsék nap, mint nap. Erre a felismerésre mutat az is, hogy a Napló 1933. évi számaint lapozva, valóban azokat a cikkeket találhatjuk a régi politikai vonalvezetés ellen intézett legélesebb támadásoknak, melyek ügyében sűrű egymásutánban interveniál Antalhoz. Mint a dualizmus politikai iskolájában felnőtt politikus, a bethleni időszak arisztokrata politikusainak jellegzetes típusa, értetlenül állott Rakátsék harsány, szociális problémákról, a visszaszorítottak igazságáról hangoskodó politikai magatartása előtt. A megye és a város vezetésének „rég”, húszas évekbeli garitúrájával igen jó viszonyban van, együtt kártyázik a polgármesterrel, a városatyákkal a Vörös-

¹⁵ Rakáts Lajos—Antal István 1933. nov. 2. A levél egy már idézett, Hómanhoz írott Antal-levél (7. sz. j.) mellékleteként maradt ránk.

¹⁶ Megírja a sajtófőnöknek, hogy Széchenyi magához hívatta, s elmondotta: sok kifogás merül fel cikkei miatt az utóbbi időben (1933 november) — „... a főispán úr végső konklúzióként kifogásainak eredendő indokálul a legitimista kérdésben követett álláspontunkat kifogásolta”. S hogy dokumentálja Széchenyi szembenállását a kormánnyal, kiemeli a főispán egyik megjegyzését: „ebben a kérdésben a Függelenséggel nem ért egyet és ezt a kormánynál is kifejezésre juttatta, kérte, hogy szordinóval kezeljük az ügyet...” Ő viszont, folytatja Rakáts vitájuk leírását, azon az állásponton volt, „hogy Fejér megyében a legitimista megmozdulást éppen a vallási szempontokból fűtik és a legitimista zászlóbontásoknak velejárója a keresztény felekezete közötti villongás”. Hogy mennyire neki van igaza, s hogy „a kulisszák mögött mily eszközökkel folyik a »katakombaszervezkedés«, arra vonatkozóan mellékel leveléhez egy „szélső klerikális legitimizmusról” tanúskodó röplapot. Hasonló módon igyekszik befeketíteni Széchenyit a megyei politikai helyzet leírásakor is. Jellemző, írja, hogy gróf Széchenyi a legutóbbi közigazgatási bizottsági ülésen a kormány gazdarendeleteről kijelentette: „amikor először átolvastam, még értettem, a második elolvasásnál már alig értettem, a harmadik olvasásra egyáltalán nem értettem.” Ilyen felfogás mellett a kormány segítő keze a gazdák felé csak üres levegőbe nyúl... a föld alatti klerikális aknamunka pedig hamu alatt izzik” — vonja le a következtetést a levélíró. (Uo.) A levelet Antal elküldi Hómanhoz, a város parlamenti képviselőjéhez.

marty körben, s jellemző: a fehérvári közéletben tudni vélték, hogy többek között ő nyerte el azt a pénzt a volt polgármestertől, Zavaros Lajostól, melyet új templom (László templom — későbbi Porhászka templom) építésére gyűjtött az egyház, s amelyet a polgármesterre bízta megőrzésre. Ha nem is „legitimista politikus”, szimpatizál a mozgalom több vezető alakjával, sőt Andrásyhoz igen erős szálak fűzik. Mint főispán, a kormány első számú exponense a megyében, hivatalból a megyei NEP elnöke, de a megyén belül ez azt is jelentette, hogy saját külön meggyőződéséhez is igazíthatta a dolgok vitelét. Rakátsékkal szemben úgy lép fel, mint a kormány képviselője, a saját követeléseit a kormány követeléseiként tüntetve fel, s nem gondolja, hogy Rakátsot épp az bátorítja, hogy ismeri Antalék véleményét a főispánról. Nem érti, miként lehetséges, hogy minduntalan „prédikál” a szerkesztőnek, s a vele jóviszonyban levő kiadónak, azok mindent megígérnek, majd ugyanolyan hangon folytatják a cikkírást. 1934 elején azonban döntő lépésre határozza el magát.

A Naplóban 1933. december 30-án megjelenik Rakáts „Gömbös Gyula” c. cikke, melyben a szerkesztő talán minden eddiginél világosabban fogalmazza meg a reformnemzedék bizonyos csalódottságát Gömbös politikájában. „Nagyon örültünk Gömbös Gyula miniszterelnök erélyes szavainak, de most már tettekben is kívánjuk a beígért gyorsabb tempót. A forradalmi hangulat megvan, a fiatalság elkeseredése kitörésre váró tűzhányó. Ma még Gömbössel tart, de holnap már hadat üzen a »kabát felsegítés« politikájának” — írja, kommentálva a miniszterelnök felsőházi beszédét, s mintegy elégedetlenkedve, hogy Gömbös megtartja „a múltból ittfelejtett Bethlen rendszerbéli segítőitársai”-t, kibékül az „öslényekkel”, akik álláshalmozásukkal elveszik a lehetőségeket az állástalan fiatalságtól. Széchenyi, miután megtudja, hogy a sajtóosztálynak sem tetszett ez a cikk, erős — s kissé a helyzetét is jellemző, majdhogynem tragikomikus — hangú levelet ír, de most már nem a sajtófőnöknek, hanem egyenesen Gömböshöz. Elmondja, hogy 2 hónap alatt 8-szor figyelmeztette a Naplót: „szenvédélyes demagóg írásmódjáról tegyen le és igyekezzék konstruktív irányban írni.” Kapott is ígéreteket, melyeket a szerkesztő azonban — panaszozja — nem tartott be és „majdnem minden héten újból és újból” kénytelen volt „valamely októbrista jellegű cikk végett” a kiadó vezetőit magához kéretni. A minap megjelent „forradalmi” cikk ügyében szintén hívatta a szerkesztőt, s a kiadó ügyvezetőjét, kijelentette előttük: „hogy most már magamat az orronnál tovább vezetni nem hagyom” . . . , feljelentést tesz a miniszterelnöknél, s kérni fogja, hogy vagy vonják meg a szubvenciót a laptól, vagy pedig követeljék Rakáts eltávolítását. „Ezen határozott állásfoglalásomat úgy a kormány mint saját állásom presztizsének tartottam és ezt következetesen kereszttel óhajtom vinni” — fejezi be levelét. Ehhez kéri most Gömbös támogatását.¹⁷

S mi sem érzékelteti jobban a kormánynak a megyei vezetéssel kapcsolatban folytatott politikáját, mint az a válasz, melyet a miniszterelnökhöz írott levelére Antalól kap néhány nap múlva a főispán. Antal nyíltan védelmébe veszi Rakátsot. Ő maga is „heves és féktelen vérmérsékletű embernek” tartja, ugyanakkor „jóindulatú és derék”-nek, akinek vannak „kisiklásai”, de kérdés, hogy ezért érdemes-e kenyértörésre vinni vele a dolgot, hiszen ezzel felborulhat az egész székesfehérvári sajtóhelyzet, s ezzel igen könnyen a politikai helyzet is.” Antal szerint „Rakáts Fehérvár és a megye közéletében jelent valamit, vannak hívei, akiknek nem mindegy, hogy mi történik vele.” Egyébként —

¹⁷ FÁL. Főisp. 7/1934. Széchenyi Viktor—Gömbös Gyula. 1934. jan. 8. (Fogalmazvány).

írja — „a politikai okosság” is Rakáts megtartása mellett szól. Mint mondja, „határozott szolgálatokat tett a kormánynak egyrészt a Magyar Jövő Szövetséggel kapcsolatban, másrészt — s ez különösen figyelemre méltó Antal levelében — a nyilas mozgalom ellensúlyozása területén, amelynek vezetőire összekötteseinél fogva ugyancsak bizonyos hatást képes gyakorolni”. Széchenyi valószínűleg már e soroknál meglepődhetett azon, hogy Rakáts politikai tevékenységéről mily jól van informálva a kormány, illetve hogy Antal milyen nyíltan, s egyértelműen állást foglalt Rakáts mellett. Annál is inkább, mert ezután a levélben szinte fenyegető hangon ír a sajtófőnök. „Úgy gondolom tehát — szól a levél —, hogy sokkal célszerűbb elintézése lesz ennek az affernek, ha valamiképpen enyhítet Rakátsal szemben a magatartásodat... a szavaknak nüance-beli átértelmezésével érzésem szerint kihúzhatjuk egy olyan ügy méregfogát, amelynek elfajulása neked sem lenne kellemes.” Pontosan ismeri — mondja Antal — Fejér megye „különlegesen nehéz párt- és valláspolitikai helyzetét”. Tudja, hogy „bizonyos közjogi kérdésekkel kapcsolatban erős vára van ott annak a felfogásnak, amely nem egyezik a kormány több ízben kinyilvánított és közismert felfogásával.” „Neked — folytatódik a főispán politikai kioktatása —, mint főispánnak, akiben érzésem szerint a másik oldal is megbízik, a mérleg nyelvét kell játszani, és úgy gondolom, hogy ehhez a kiegyensúlyozási szerephez a jelen pillanatban hozzátartozik a Fejér megyei Naplóval kapcsolatban felerült incidens békés elintézése is.” Ezért, javasolja Széchenyinek: „Ne feszítsd tovább a húrt”, a kompromisszum lehet az egyedüli megoldás, mely „a jelen pillanat politikai követelményeit” szolgálja, „s engemet is minden irányban megnyugtathatna.”¹⁸ Széchenyi, ha eddig nem, akkor most mindenképpen rádöbent: politikai beállítottsága teljesen ismert a kormány előtt, s hogy a kormány kezében ő csak az egyik szükséges tűzbentartott vas, akire a Fejér megyei politikai hangulat miatt van szükség, s a másik Rakáts politikai vonala, mely Antalék gondolkodásához sokkal közelebb áll.

E levélváltás részletes idézése talán érzékeltetheti a sajátos erőviszonyokat: a bethlenistákhoz, s a legitimistákhoz közelálló, a megyei vezetést továbbra is kezében tartani akaró arisztokrata főispán és a kormányhatalomhoz közeli jobboldali, a megyében is a politikai vezetés áthangolására törekvő értelmiségi jobboldali „reformer” ellentétét. Amíg a megyei vezetés, jelen esetben Széchenyi bátorságának alapját bizonyos kérdésekben az adta, hogy a megyén belül biztosnak érezte magát, s tudta, hogy erre a kormánynak is tekintettel kell lennie, addig a kormány tudatosan bátorította azokat az elemeket, melyek most érezték eljönni az időt politikai karrierjük kikovácsolására, s akik a hatalomból való kiszorítottságuk miatt folyton támadták a hivatalokban ülőket.¹⁹

¹⁸ A levél egyébként több Rakátsot védő érvet tartalmaz (pl. az évekkel korábbi panama-ügybéli sértettségét), s ugyanakkor apróbb fenyegetéseket Széchenyi irányában. (Rakáts ui. megírta Antalnak, hogy a főispán — álláspontja alátámasztására a vele folytatott vitában felolvasta Antalnak a főispánhoz intézett „szigorúan bizalmas” levelét. — S ez a hivatali rend megsértéseként is felfogható.) Uo. Antal István—Széchenyi Viktor. 1934. jan. 13.

¹⁹ Hogy Antalék mennyire következetesen alkalmazták a megyei vezetéssel szemben folytatott taktikájukat, azt Széchenyi számára a következő hetek eseményei bizonyították. A főispán tudomásul véve, hogy meg kell hátrálnia, már csak presztízshez ragaszkodik. Antallal megállapodnak: a sajtófőnök magához hivatja a Pannonia Kiadó igazgatóját, aki majd rábírra Rakátsot: jelenjék meg a szerkesztő a főispánnál és kérje, hogy tekintsen el eltávolításától. Antal nem tartja be a főispánnak tett ígértétét, s mint azt a Kiadó igazgatója Széchenyinek előadta — a sajtófőnök csak a vezércikkírástól tiltja el Rakátsot. Széchenyi felháborodik, levelet ír, majd

Széchenyi megérti, hogy Antalék Rakátsot — aki talán eleszszik nemkívánt módon szélsőjobboldalra is, s már nekik sem mindig tetsző radikalizmust kér számon a kormánytól — mégis csak a kormány exponensének tekintik. De azért ha óvatosan is, tovább védi magát. Pestre utazik Antalhoz, s eléri, hogy a szerkesztő ezek után a megyei politikát és érintő fontosabb cikkeket kötelese bemutatni neki. Ezután levelet ír barátjának, Darányi Kálmánnak, Gömbös államtitkárának, mondván, hogy Rakátsal bizonyos platformra jutottak, de nem bízik annak tartosságában (1934. február 16.), majd ugyanezt másik barátjának, Rech Alfonznak a NÉP-központba (február 17.; hozzátéve: mutassa meg a levelet az elnöknek és Martonnak, mert nem akar azoknak külön írni) és Antal Istvánnak.

Rakáts viszont jogosan biztonságban érzi magát. Nemesak Széchenyivel tárgyal szinte egyenlő félként, de mind erősebb hangnemben ír már eddigi témáiról. S ezzel kezdődik meg Fejér megyei karrierjének hanyatlása is.

1934. április 20-án a Naplóban nagy vezércikket ír „Minden nemzet . . .” címmel. Hóman Bálint parlamenti beszédének kommentárjaként ismét az „alsó rétegekből feltörekvőkkel” foglalkozik. A miniszter szerint is fel kell frissülnie a felső rétegeknek az alulról jöttekkel — mondja —, de a gyakorlatban Magyarországon ez nem így van. Oka pedig az, hogy az „egy évtized alatt létesült összeköttetések szövevénye ma is könnyen meg tudja fojtani az alulról jövő szociális irányú törekvéseket”. Amíg tovább tart az állami javakból előlőködők uralma, addig: „nagyon szép helyzetjelentéssel szolgálhatnak a kerületi titkárok és pártelnökök, hegyeket alkothat az egység melletti kartoték — de lélekben ezzel a nemzeti egységgel a magyar nemzet fiatalága már a létfenntartási ösztönéből kifolyóan is — szembenáll”. Ezért kéri számon ismét a gömbösi program megvalósítását: ahhoz, hogy a „95 pont nemesak szólam, hanem valóság” legyen, Gömböséknek meg kell tagadniuk a „politikai felső réteget”, s akkor kartoték nélkül is a nemzet egysége fog állani a kormány politikája mögött. De ameddig a 95 pont papíron lesz meg — addig a nemzet egysége is csak kartoték.”²⁰

Rakáts e cikkén — mely a reformnemzedék azon rétegének radikális hangján íródott, amelyik úgy érezte, a gömbösi programban az „engedmények”

személyesen is Pestre utazik, ahol Antal ismét megígéri: Rakáts „excusálni fogja magát”, s megjelentetés előtt be kell majd mutatnia minden jelentősebb politikai cikket a főispánnak. Ezután azonban Rakáts is a fővárosba utazik. Nem tudjuk pontosan rekonstruálni, hogy miről beszélgettek Antallal, de hogy a sajtófőnök nem intette meg Széchenyi szájaíze szerint a Napló szerkesztőjét, csak esetleg mérsékletre kérte, azt bizonyítja Rakáts Széchenyinél tett látogatása. Széchenyi leírása szerint — noha nyilván színezte is megbántottságában a helyzetet — Rakáts azzal jelent meg nála, hogy „Mit tetszik parancsolni?”, és egyáltalán nem kezdte tisztázni magát. Amikor Széchenyi az Antallal folytatott beszélgetéséről kérdezi, azt Rakáts a következőképp eleventí fel: Antal egyetért cikkei koncepciójával, csak a hangnemet kifogásolja, s kéri, hogy Széchenyivel való beszélgetése után jelenjék meg ismét nála. Végül — folytatja Rakáts az Antallal folytatott beszélgetésről beszámolóját — felajánlotta a kormánynak egy hetilap indítását. Leszámítva, hogy mind a levélíró Széchenyinek, mind az Antal—Rakáts beszélgetést Széchenyi előtt megelevenítő Rakátsnak mennyire volt érdeke a valóság eltorzítása, azt azért mindenképpen bizonyítják ezek az esetek, hogy Antal magatartása valószínűleg bátorította a szerkesztőt. S ha a politikai módszerekbéli sajátosságokból messzemenő következtetéseket levonni nem is lehet, az mindenesetre feltűnő, hogy Antal ennyire nem tulajdonított jelentőséget a Széchenyivel való megállapodások betartásának, a megye hivatalos politikai és közigazgatási vezetője tekintélye megóvásának. Mindez egy, a politikai életben eddig rendkívül kis pontnak számító, szinte ismeretlen vidéki rajztanár-lapszerkesztő előtt! . . . (FÁL Főisp. Res. 7/1934. Antal István és Széchenyi Viktor levélváltásai: 1934. jan. 30., febr. 17.)

²⁰ FmN 1934. ápr. 20.

során elsikkad az ő előrejutásuk követelése, most már Antal is felháborodik. A néhány hónappal korábban kioktatott Széchenyihez, mint „a megyei sajtóviszonyokért felelős” főispánhoz fordul. Ha Rakáts a közélet purifikálásáért küzd — írja, — az összeköttetésekkel előrejutók ellen — „ezekkel én nem sokat törődöm”. Azt azonban nem tűrheti, hogy „a miniszterelnökhöz legközelebb álló politikai célkitűzéseket” így kritizálja. Egy kormánylap nem kezelheti a 95 pontot „szólamgyűjtemény”-ként, a kartotékok miatt nem gúnyolódhat a NEP-szervezkedéseken.²¹ Ez az eset döntőnek látszik: jelzi Antal igen komoly kifogásait, mutatja: a sajtófőnök megérezte, hogy Rakáts programja már talán közelebb van a szélsőjobbhoz, mint a kormányéhoz. Ezután már korántsem támogatja úgy Rakátsot, mint még néhány hónappal korábban.

Rakáts viszont 1934 nyarán újabb nagy tervvel áll elő. Nagy kisgazdaiállítást és szabadtéri előadásokat akar rendezni ezzel.²² (Korábban már szoltunk arról, hogy Rakáts a kisgazdáknak a legitimizmus fő támaszának számító nagybirtok potenciális ellenfelét látta.) Hómant megnyeri az ünnepek védnökéül, megígérve neki, hogy ezzel fehérvári népszerűségét rendkívül megnövelheti, s a kormány részére készített tervezetében is kidomborítja: a kisgazdák máris óriási örömmel fogadták Hóman védnökségét, pedig az 1932-es választáskor ellene szavaztak. Kétségtelenül ügyesen állítja össze az előadás-tervezetet is: Hóman, Antal István, Tőke István (a helyi gazdakör elnöke) szerepel a névsorban, de ott található Rakáts patronusát, Pálffy-Daunt, sőt jó barátját, Bánsághy Györgyöt, aki beprotezsálja az előadók közé vítész Endre Lászlót is. — A terv másik része: „Magyar Föld” címen hetilap indítása a kongresszus alkalmával. A laphoz az engedélyt, mint ahogy az egész szervezkedés jóváhagyását, Rakáts azzal akarja elérni, hogy Hómant és még egy-két közismerten kormánytámogató fehérvári és megyei politikust akar bevonni az alapítók közé. De már a listában is szerepel Bánsághy, Mecser András, s Rakáts Antalhoz küldött tervezetében azt is bevallja: tárgyalt már Pálffy Fidéllel, aki hajlandó lenne a nyilasok helyett velük tartani. A lap politikai céljaként a Dunántúlon hódító szélsőséges lapok, Bajcsy-Zsilinszky Szabadságának, Festetich Mezőföldjének kiszorítását jelöli meg, melyek „gazdasági célkitűzéseikkel közelebb tudtak férközni a gazdasági jobbalt váro, de magárahagyatottságában szélsőséges népagitátoroknak kiszolgáltatót földműves közönség lelkéhez”. Ha Pálffy Fidél ezzel magukhoz vonná, s letörné Festetich lapját, akkor a Meskóra redukálódott nyilas-mozgalom ezzel „véleg likvidálnak tekinthető”.²³

²¹ FÁL Főisp. res. 7/934. Antal István—Széchenyi Viktor 1934. ápr. 28.

²² Rakáts tervezete: FÁL Főisp. res. 7/934.

²³ A korai nemzetiszocialista eszmék Fejér megyében bizonyos mértékig visszhangra találtak. Mutatja ezt az is, hogy a főispáni jelentések szerint Budaváry már 1932-ben lejárt előadásokat tartani Sárbogárdra, s itt vannak is hívei (FÁL Főisp. res. 1/1932), s még inkább az, hogy a 30-as években Festetich-nek és más szélsőjobboldali figurának is van tábora. (Vö. *Farkas Gábor*: Politikai mozgalmak Fejér megyében a két világháború között. Kézirat. 8—10. l.) Volt tehát Rakátsnak érkeke, amikor a nyilas-mozgalom Fejér megyei terjeszkedése ellen hirdetett programot. Beadványa kétségtelenül a korabeli szélsőjobboldali elképzelések egyik érdekes dokumentuma. Magyarországot, mondja, három oldalról fenyegeti veszély: a szovjet kommunizmus keletről, az olasz korporációs rendszer délről, s a német nemzeti szocializmus nyugatról. „... A politikai ráhatás tekintetében Németország a legveszedelmesebb. Az erőszakos német Drang nach Osten-nek Ausztria után Magyarország lenne az első gazdasági áldozata, ha a magyarországi szociális vágyat nem elégítik ki idejében egy új gazdasági rendszerrel”. A német rohamot csak „hazafias, de szociális vágyaiban kielégített tömegekre” támaszkodva lehet megállítani. Ha a gazdákra, a gazdakörökre építenek, akkor megszűnhetnek a nagytőke és a nagybirtok előnyei.

Emlékezhetünk: már 1934 januárjában, tehát néhány hónappal korábban Antal Széchenyivel szemben védte Rakátsot, a szerkesztő egyik nagy érdemének azt tulajdonítja, hogy a nyilas-mozgalom leszerelésében jelentős érdemeket szerez. Antal most mégsem lelkesedett a tervezetért. Valószínűleg nem látott nagy lehetőséget a gazdakongresszusban, a lap indítását pedig teljesen attól tette függővé, hogy Rakáts a megyében képes-e ténylegesen azt létrehozni. Az egész tervezetet elküldi Széchenyinek véleményezésre — ezzel mintegy döntve is annak sorsáról. A főispán az áprilisi újságikkal kapcsolatos Antal levélből is abból, hogy Rakáts e mostani kezdeményezését is az ő intézkedési körébe utalták, megérezte, hogy Antal most már nem áll oly határozottan Rakáts mellett, mint korábban. Természetesen igyekszik a szerkesztőt befektetni. Megírja Antalnak, hogy Rakátsal folytatott megbeszéléseiből kiderült: a lap alapításához szükséges 20 000 Pengőt a leendő szerkesztő nem az előtérbe állított kormányexponensektől kívánja beszerezni, hanem a megye két szélsőjobboldali politikusától. „Pálffy-Daun és Pálffy Fidél pénztárcái lebegnek szemek előtt” — írja. Rakáts korábbi „érdemei”-t azzal is igyekszik megsemmisíteni, hogy elmondja: véleménye szerint igaz, hogy Rakáts a Magyar Jövő segítségével el akarja hozni a nyilasoktól Pálffy Fidél, de ugyanakkor a lap körül kialakulna egy másik szélsőséges csoport, melynek segítségével Rakáts előkészíthetné — mint azt beszél — egy esetleges mandátum megszerzését.²⁴ Széchenyi, aki már korábban is azzal igyekezett Antalnál gyengíteni Rakáts pozícióját, hogy beszámol azokról a pletykákról, melyek szerint Rakáts odahagyná a Napló szerkesztőségét, s elmenne Festetich lapjához, a „Mezőföld”-höz szerkesztőnek, ismét kihasználja a lehetőséget, hogy Rakátsban a kormány esetleg kellemetlenné váló szélsőjobb ellenzéki politikusát igyekezzék láttatni.—Ézzel egyidőben értekezletet hív össze augusztus 25-re a város és a megye vezető tisztviselőiből, amelyik eldönteni hivatott: mi legyen a Gazdakongresszus sorsa. Az értekezletről Rakáts esetleges támogatói — Pálffy-Daun, Mecsér András, gr. Hadik Béla (Seregélyes) — távolmaradnak, s mint a jegyzőkönyv tanúsítja, egyhangúlag leszavazák Rakáts minden érvelése ellenére a tervezetet. A nagy mozgalom, a több megyére — lényegében az Észak-Dunántúl egészére — hatósugarát kiterjeszteni tervezett lap gondolata, a nagy előkészületek ellenére néhány nap alatt semmivé vált.²⁵

Rakáts és a megyei vezetés 1934 nyarán történt összeütközésében tehát már Széchenyiék teljes győzelmet arattak, melynek egyik oka kétségtelenül az volt, hogy a felelős szerkesztő „merész elképzelései” mellé nem álltak oda magas pozíciójú pártfogói sem. Ekkor születik meg valószínűleg Rakáts eltávolításának terve is . . .

A Széchenyi — Rakáts ellentét 1935 első heteiben lángolt fel ismét. Rakáts a reformnemzedék országos szintű mozgolódásával egyidőben újra radikális hangú cikkeket jelentet meg újságjában. Ezek a cikkek egyöntetűen a gömbösi programot akadályozó erőket ostorozzák — s ez még a reformnemzedék általános követeléseim belül maradna —, de cikkeiben elmegy odáig, hogy a kormány és a NEP jelentős részét teszi a helyzetért felelőssé. Az 1934. december 28-i szám-

²⁴ FÁL. Főisp. res. 7/934. Széchenyi Viktor—Antal István 1934. aug. 21.

²⁵ Az aug. 25-re összehívott ülés jegyzőkönyve. FÁL. Főisp. res. 7/934. — Tudjuk, hogy Rakáts Antalon kívül tárgyalt Hómannal, levelezett az ügyben Pálffy Fidéllel, akitől ígéretet is kapott a csatlakozásra. Megbeszélést folytatott az egész elképzelésről Pálffy-Daunnal, Bánsághyval, a városi politikuskok egy részével. (FÁL. Főisp. res. 7/934.)

ban „Mecsér András lesz az Országos Kamara elnöke” című cikkében úgy tünteti fel a Földművelésügyi Minisztériumot, mintha az a gazdaérdekek helyett a kartellek mellé állna, s 1935 január 4-én pedig arról ír, hogy Gömbös 95 pontjának a jelenlegi többség a megbuktatója.²⁶ Amikor azután január 5-én a belügyminiszter nem elég határozott fellépéséről ír, Széchenyi elérkezettnek látja az időt újabb támadás indítására. Levelet ír Antalnak, mellékelve az inkriminált cikkeket, mondván: ez ismét azt bizonyítja, hogy Rakátsal kormánytámogató lapot nem lehet fenntartani, s az annyira fontos, de Fejér megyében oly nehéz NEP szervezésben így nem sokra mehetnek. Széchenyi kéri Antalt, hogy beszéljen Hómannal: „rehabilitálják”, nevezzék ki Rakátsot valahová Pest környékére tanárnak, s ezzel tartás távol a lap szerkesztésétől is.²⁷

E leveleket néhány nap múlva újabb követi. Most már nem Rakáts személyi tulajdonságaira vagy általában kétes kormánytámogatására hivatkozik, hanem a választások előtti (mint ismeretes, a választásokat 1935 március végén, április elején tartották) veszélyes voltára. A szerkesztő ugyanis a Napló január 10-i számában a telepítésekről írva ismét igen szélsőséges hangnemben ostromozta a nagybirtokot. Széchenyi hosszú elemzésében most azt bizonyítgatja Antalnak, hogy a nagybirtok-ellenes kirohanások (melyek — tegyük hozzá — korábban az Antal által támogatott Rakáts cikkeiben is ugyanilyen élesen megtalálhatóak), mennyi kárt okoznak a NEP Fejér megyei szervezésének. Amíg korábban Antal, most ő érvel a kormány Fejér megyei érdekeivel, a megyei egyensúly megtartásával. Fejér megyében, mint azt Antal is tudja, — szól a levél — igen erős a nagybirtok, s ezt nem lehet „Quantité négligable-nak tekinteni”. A megyében széles politikai befolyással rendelkező nagybirtokosok már mentalitásuknál fogva is idegenkednek a NEP-től, s inkább hajlanak a Keresztény Gazdasági Párt felé. Ő maga, mondja Széchenyi, mind magánérinkezésiben, mind hivatalos tevékenységében mindent elkövet, hogy különösen a választások előtt a kormánypárt felé hajlítsa őket, ha azonban a kormánytámogató lapként ismeretes Naplóban ilyen cikkek jelennek meg, „amelyek a nagybirtokosságot a leggyűlöletesebb színben tüntetik fel és mint a nemzeti gondolat ellenségét állítják oda, akkor az én fáradozásaim hiába valók lesznek . . .” Nem arra gondolnak ugyanis az érintettek, hogy ez „Rakátsnak egyéni akciója”, hanem arra, „hogy ez egy felülről sugalmazott cikk és annak egész ódiáját a kormányra hárítják”.²⁸

Rakáts cikkei és Széchenyinek a választások előtti megyei politikai életből vett indokai az 1935 eleji politikai helyzetben, a választások előtt lépésekre készítették Antalt is. Beváltja ígérését: megbeszéli Hómannal, hogy Rakáts ne újíthassa meg lapszerkesztői szerződését, azaz a VKM ne adja meg az engedélyt. Így hiába adta be kérvényét Rakáts, a kultuszminisztérium a megye főispánja véleményének kikérése mellett elutasítja azt.²⁹

Nem érdemes most már részletesen kitérni arra, hogy Széchenyi miként taktikázik az új helyzetben — úgy akarván feltüntetni az esetet, mintha Rakáts egész „kibuktatása” a szerkesztőségből Antalék iniciatívájára történt volna — a lényeges, hogy Rakáts helyzete megpecsételtnek látszott 1935 februárjában.

²⁶ FmN 1934. dec. 28.; 1935. jan. 4.

²⁷ FÁL Főisp. res. 7/935. Széchenyi Viktor—Antal István. 1935. jan. 5. — A főispán elszántságát mutatja, hogy ezzel egyidőben elküldi a Belügyminisztériumot érintő Rakáts-cikket a Belügyminisztériumnak, Boór Aladár tanácsosnak, „hogy alkalma legyen a belügyminisztériumnak — amennyiben indokoltnak tartaná — az ügyben lépéseket tenni” (uo.).

²⁸ FÁL. Főisp. res. 7/935. Széchenyi Viktor—Antal István 1935. jan. 11.

²⁹ A VKM 1935. febr. 16-i leirata Széchenyihez. Uo.

A legvilágosabban ezt az jelezte, hogy Antal február 27-én visszatartotta a „Fejér megyei Napló” március havi szubvencióját.³⁰ A visszatartást a levél a Rakáts elleni kifogásokkal indokolja; ezen túl azonban többről is tanúskodik: mutatja, hogy Antalnak elsősorban a fejmegyei politikai vezetéssel kapcsolatban követett álláspontja változott meg, s a szerkesztő magatartása ilyen körülmények között kerül most már egészen más megvilágításba. Míg korábban talán bízott abban a kormányzat, hogy az ellenzékiek Fejér megyei s fehérvári vezetést az eredeti gömbösi célkitűzésekhez lehet kényszeríteni — addig Rakáts igen jó szolgálatot tehetett. Amikor azonban bebizonyosodik — s ez talán már nemcsak Fejér megyére jellemző —, hogy a körülményekkel jobban meg kell „alkudni”, akkor már nem a változtatás a fő célkitűzése a kormányynak a megyei vezetés irányában, hanem a nyugalom fenntartása. Ezért Antal arra kéri Széchenyit, hogy Rakáts utódjául lehetőleg olyan embert hozzon javaslatba, „akinek vezetése mellett a lap a lehető legzökkenőmentesebben szolgálhatná a Nemzeti Egység Pártjának a célkitűzéseit és személyileg is a lehető legmegfelelőbb volna olyan értelemben, hogy a *legkevésbé vonná magára a NÉP-pel ellentétes világnézetű közvéleményt reprezentáló politikai erőcsoportok támadásait.*” (Kiemelés a szerzőktől.)

A Rakáts-ügy azonban ezzel még nem ért véget. Nem nyugodott meg sem Széchenyi sem Rakáts: Széchenyi mindenképp azt akarta elérni, hogy a felelős szerkesztő, aki annyi borsot tört az orra alá, elkerüljön Székesfehérvárról,³¹ Rakáts viszont politikai helyzetének rendezése érdekében mozgolódik ismét. Talán a reformnemzedék most már szinte egységes 1935 tavaszi fellépése inspirálta a gondolatot: a Magyar Jövő Szövetség vidéki szervezeteinek létrehozásáért még egy rohamot indítani. Elnökül a mérsékeltebb Say Gézát kéri fel, de a szervezkedés tényleges politikai pártfogójául a második Gömbös-kormány új miniszterét, Bornemissza Gézát akarja megnyerni. Rakáts, mint erre fentebb utaltunk, még az egyetemi zászlóaljakkból ismerte Bornemisszát, aki az 1935-ös választások után a kormányba kerülve, a kormány legjobboldalibb tagjai közé számított. Rakáts júliusra tervezte a nagy megalakuló ülést Székesfehérvárra, s a kormány részéről Bornemisszát hívta meg beszédet tartani.

Széchenyit érezhetően nyugtalanította a szervezkedés.³² Nemcsak azért, mert félt, hogy Rakáts esetleg újabb politikai tőkét kovácsol a Magyar Jövő helyi szervezkedéséből („ettől az alakulógyűléstől sokat vár a saját személyének előtérbe tolása irányában” — írja), de láthatta azt is, hogy itt az ő politikai vonalától erősen eltérő mozgalomról van szó. Úgyesen támadja meg Rakáts újabb szervezkedését. Olyan tényezőt keres, aki Fehérvár vonatkozásában Bornemissza ellenpólusa lehet, s ezt Hómanban találja meg. Neki ír levelet. Aggályai vannak a mozgalommal kapcsolatban is („amelynek céljai felől csak homályos értesüléseim vannak, mely azonban szoros kapcsolatban van a reformnemzedékkel”) — írja Hómannak, és különösen Bornemissza személye miatt. A nagybefolyású kultuszminiszter hiúságára igyekszik hatni: rosszul néz ki — érvel —, ha egy város képviselője miniszter, ugyanakkor ilyen fontos politikai megmozdulásra egy másik kormánytag jelenik meg. Ennek „kedvező hatása” csak akkor lehet, „ha az egyesület célja teljes összhangban lenne a képviselő-miniszter program-

³⁰ FÁL Főisp. res. 53/935.

³¹ Rakátsnak ugyanis módjában állott egy éves felmondási joggal élni a Naplónál, s ez újabb hosszú huza-vonát eredményezhetett.

³² FÁL Főisp. res. 7/935. Széchenyi Viktor—Hóman Bálint 1935. jún. 4.

jával, ellenkező esetben károsan befolyásolná a közönséget". Arra kéri Hómant, hogy „saját érdekében” is értekezzen Bornemisszával: vagy beszélje le őt a fehérvári szereplésről, vagy állapodjanak meg a Bornemissza által elmondandó beszéd tartalmában . . .

Széchenyi tehát most Hómant igyekszik rábírni, hogy Rakáts megmozdulásának politikai veszélyeit ecsetelve, véglegesen eltávolítsa a szerkesztőt.³³ Hóman gyorsan cselekszik: a február óta húzódó áthelyezést napokon belül elintézi, s június 25-én már Terbócz, a miniszter titkára Széchenyi levelére válaszolva arról értesíti a főispánt, hogy „Rakáts áthelyezése megtörtént és a rendelkezésnek soronkívül eleget kell tennie”.³⁴

A baracskai orvos

Dr. Varga Elemér, Baracska községi orvosa, Maros-Torda megyében született, Erdélyből menekült Magyarországra. A 20-as években orvosi diplomát szerzett a budapesti egyetemen, de az orvosi kar elvégzése után néhány évig házi tanítói állásban működött gr. Teleki Tibor koronaőr fiánál. Teleki baráti kérésére azután gr. Széchenyi Viktor elintézte, hogy az éppen üresedésben levő baracskai községi orvos tisztségét 1929 novemberében Varga kapja meg. Pár évvel később, amikor a kormánypárt fasiszta jellegű tömegpárttá való országos átszervezése megindult, Halassy Tibornak, a váli járás főszolgabírájának véleménye és Széchenyi főispán javaslata alapján a NEP központ Varga Elemért nevezte ki a párt baracskai helyi csoportja elnökének.³⁵

A korábban csak orvosi munkáját végző, a maga békés nyugalmú kis „horatiusi életét” élő községi orvos ezzel a mozzanattal bekapcsolódott a politikába, s ettől kezdve minden megváltozott őbenne is, körülötte is. Az eddig feltűnés nélkül élő névtelen kisember szinte pillanatokon belül szembekerült a főispánnal s a megyei vezetéssel, évekig húzódó, egymásra halmozódó pereskedésbe bonyolódott, amiktől neve hamarosan országsszerte ismertté vált.³⁶ Az egyszerű falusi orvosból Pestre gyakrabban utazó, a NEP Eszterházy utcai palotájában forgoló ember lett. Már nemcsak a megyei újságok, hanem a

³³ „Engedd meg kedves Bálint, hogy . . . arra kérjelek, hogy a legsürgősebben vidd keresztül nevezettet illető elhelyezési szándékodat” — írja néhány nappal a Magyar Jövő Szövetség ügyében kelt levele után, amikor Hómannál Rakáts egy újabb — most már névtelenül megjelentetett — cikke miatt tiltakozik. Uo. 1935. jún. 11.

³⁴ Uo. Terbócz Miklós—Széchenyi Viktor. 1935. jún. 25. Rakáts hallatlan szívfósságára s energiáira jellemző, hogy még 1935 július-augusztusban is sok gondot okoz a fehérvári vezetésnek: névtelen levelek írását tulajdonítják neki, melyekben kiszemelt utódját igyekeznek sikkasztás és visszaélés vádjával befeketíteni, s a megyei vezetés elleni tevékenysége miatt a Naplónál is nyomoznak utána. (Detektív-jelentés 1935. aug. 7. Továbbá: Antal István—Széchenyi 1935. júl. 5. FÁL. Főisp. res.53/935.) Rakáts most már rákoskeresztúri tanárként azt követeli a VKM-től, hogy kárpótolják anyagilag azokért az éveket, melyek alatt nem taníthatott. Az ügyben képviselő barátjáig, Meisler Károlyig megy (s itt ismét a „Reformnemzedék” egyik prominens alakjához értünk), aki renkívül éleshangú interpellációt nyújt be, s ebben „a közéleti tisztaságért küzdők” (szélső jobb) oldaláról támadja Hóman minisztert. (Képviselőházi Napló 1935—39. XIV. köt. 1937. jún. 16.) Széchenyi főispán, kit az interpelláció természetesen elmarasztalt, szinte kétségbeesve kéri Hómant, hogy válaszában a fehérvári hatóságok eljárását, s személyét védje meg . . . (Széchenyi Viktor—Hóman Bálint. 1937. jún. 17. FÁL. Főisp. res. 43/937.)

³⁵ Széchenyi Viktor kihallgatásának jegyzőkönyve. FÁL. Főisp. res.34/1935; „Elkeseredett politikai háborúskodás a baracskai községi orvos és gr. Széchenyi Viktor főispán között.” Az Est, 1936. máj. 24.

³⁶ Pört pörre. Az Est, 1936. jún. 14. (Vezércikk)

nagy budapesti napilapok is írnak róla, s a nevével jelzett „Varga-ügy” már nemcsak a községi jegyzői, járási főszolgabírói és megyei alispáni, valamint főispáni akták egész tömegére kerül rá, hanem foglalkozik vele a pártközpont s a Belügyminisztérium egyaránt, iratok kerülnek vele kapcsolatosan a miniszterelnökségre is és a belügyminiszterhez személyesen is.

A községi orvos ugyanis szemelláthatóan megkísérelte funkcióját a pártközpont intencióinak szellemében „tökéletesen” végezni. Mint Széchenyi később előadja: „Dr. Varga Elemér úgy képzelte, hogy ő a közigazgatási hatóságok felülbírálására hivatott s ezért több közigazgatási ügybe beleavatkozott.”³⁷ Pontosan egy ilyen jellegű esettel indult 1934-ben kettejük egymás elleni küzdelme. A baracskaai állami elemi iskolai tanító, vitéz Skultéty László ellen ugyanis a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium különböző szabálytalanságok miatt fegyelmit rendelt el, másodfokú dorgálásban részesítette és más községbe áthelyeztette. Skultéty a helyi NEP szervezet választmányának tagja volt, s Varga ezen az alapon az ügyet párt-kérdéssé tette. Nevezetesen: a NÉP útján akarta „élharcostársát” az ellene emelt fegyelmi vád alól felmentetni és rehabilitáltatni. Amikor ez nem sikerült, a NEP baracskaai választmányával olyan határozatot hozott, amelyben a miniszteri végzéseket „jogi abszurdumoknak” bélyegezte.³⁸ Ezen kitételért Széchenyi főispán Varga dr. ellen 1934. áprilisában fegyelmi eljárást rendelt el. A fegyelmi bíróság „rosszallással büntette” az élharcosorvost.

A megyei közigazgatás (élén a főispánnal) azonban ezután, — még az első fegyelmi határozatnak jogerőre emelkedése előtt — újabb fegyelmit zúdított a nyakába. Varga fellebbezett, s a főispán eljárását „erkölcstelennek” minősítette. Ezért Széchenyi főispán bűnvádi eljárást indított a székesszevári királyi ügyészségen.³⁹ Pert per követ. — Varga a belügyminiszternél jelentí fel a főispánt zsarolás, megvesztegetés és hivatalos hatalommal való visszaélés vádjával —, végeláthatatlan pereskedés indul a főispán és a községi orvos között. Szokványos hivatali torzskodásnak illenek be, részletes nyomkeresése nem is lenne számunkra érdekes.⁴⁰

³⁷ FÁL. Főisp. res. 34/1935: Az említett jegyzőkönyv.

³⁸ Uo. és: Az Est, 1936. máj. 24.

³⁹ Széchenyi Viktor levele a Kir. Ügyészséghez. 1935. dec. 28. FÁL. Főisp. res. 34/1935.

⁴⁰ A második alkalommal — az iratok alapján nem teljesen tisztázható — valami hallatlan mondva csinált, erőszakolt ürüggyel, de annál határozottabb célzattal indították a fegyelmit Varga ellen „köztisztviselői állás tekintélyével össze nem férő, hamis tanúzásra való felbujtás látszatát keltő viselkedés” vádjával. Vargának a belügyminiszternél tett főispán elleni feljelentése tárgyában, 1935. dec. 4-én értekezlet zajlott le Tomcsányi belügyi államtitkárnál, amelyen rajta kívül Osváth László miniszteri tanácsos és Széchenyi főispán vettek részt. Ezen az értekezleten abban állapodtak meg, hogy Széchenyi a megyei vezetésben tájékozódik az ügygel kapcsolatos hangulatról, kikéri a megyei vezérkar véleményét, milyen megoldás lenne a legcélszerűbb. Dec. 6-án írott jelentésében beszámol a megyeiekkel folytatott megbeszélésről, s hangsúlyozza, hogy „ezen tanácskozás folyamán felmerült dr. Varga Elemér felfüggesztésének a kérdése is. Az urak egyhangúlag arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a felfüggesztést minden körülmények között meg kell tenni, mert a fegyelmi szempontjából nem lehet elucézni, hogy egy köztisztviselő (községi orvos) a főispánja ellen ilyen súlyos hamis vádakot költson . . .” Láthatóan különösen felbőszítette őt az a tény — amelyről egyébként csak egy nappal előbb, dec. 5-én szerzett tudomást —, hogy Varga „a feljelentés másolatát megküldötte »Az Est«-nek is, amiből viszont következtethető — mint feltételezi — hogy minden valószínűség szerint más lapoknak is megküldötte.” Ugyancsak kellemetlenül érintette őt, hogy Varga Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterrel *nyílt levelezőlapon* közölte a belügynek tett feljelentését. — A megyei tanácskozás résztvevői felvetették Varga felfüggesztésének valamennyi jogi szempontból lehetséges és járható útját, végül a lehető legmegtámadhatatlanabb s a főispán részére minden részre-

A személyeskedő jellegű hivatali affér azonban nem zárul le ennyiben, más erők is közbelépnek, s ennek következtében esetünk már kiemelkedik a szimpla ügyek sorából. Varga — mint említettük — a baracscai helyi NEP szervezet elnöke volt, aki mindig mint a párt élharcosa lépett fel, s ebben a minőségben hívta ki maga ellen az arisztokrata főispán — a megyei közigazgatás — haragját. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a pártszervezés Fejér megyében — a már korábban is említett politikai erőviszonyok miatt — sem éppen a pártközpont elképzeléseinek megfelelő, gyors ütemben haladt, s hogy ez irányú elégedetlenségét Marton Béla, a párt főtitkára eléggé egyértelműen tudomására is hozta Széchenyinek,⁴¹ — akkor érthetjük meg igazán a Széchenyi—Varga összetűzés társadalmi-politikai töltését. Mint jeleztük, Varga roppant pártfunkcionáriusi öntudattal végezte munkáját a helyi pártszervezet élén. A korábban szürke kisember, az Erdélyből menekült állástalan értelmiségi, a NEP szervezkedés megindulásakor — megkapván a helyi pártszervezet elnöki tisztét — megérezte a lehetőségeket, s miután politikai funkciót kapott, kezében már politikai hatalmat is érzett, hiszen annak a pártnak lett „élharcosa”, amely az ő szemei előtt — legalábbis a jövőre vonatkozóan — már a hatalom megtestesítőjeként lebegett. Megindítja tehát harcát a hatalom jelenlegi birtokosai, a konzervatív megyei vezetés ellen. Vállal ezért fegyelmiket is, s — mint kiderül — mindent jelent a pártközpontnak. Első fegyelmi je után, mint ezt nyíltan kijelentette, megírta a NEP Országos Központjának, „hogy ő Baracsán teljesen magára van hagyva”. S miután a vele beszélgető főszolgabíró ezt kétségbevonta és állította, hogy a főispán „teljes erejével a pártszervezés mögött áll”, kijelentette, „hogy ő éppen az ellenkezőjéről van meggyőződve és ezirányban a jelentést a központhoz meg is tette”.⁴² A párt pedig nem maradt hálátlan önzetlen harcosához: fegyelmi ügyének tárgyalásakor jogi segélyben részesítette, ügyvédet fogadott védelmére s költségeit is megtérítette. „Ezt a jogi segélyt azért kapta — magyarázza a pártvezetőség álláspontját Marton Béla —, mert arra hivatkozott, hogy az egész fegyelmi eljárás a NEP elnöki funkciója miatt (az általa beadott bizalmas jelentés alapján) indult meg, és így erkölcsileg is bizonyos mértékben kötelesek voltunk a tárgyilagosság határain belül védelemben részesíteni... Varga Elemért az Országos Központ csak olyan mértékben vette védelmébe, amilyen-

hajlás és pártoskodás látszatát is kizáró jogi megoldás mellett döntöttek. Széchenyi maga a következőképpen zárja a jelentését: „Ezen mérlegelésekből kifolyólag a most lefolytatott tanácskozásunk abban szűródött le, hogy a leghelyesebb volna, ha a felfüggesztést a belügyminiszter úr mondaná ki a fegyelmi eljárás megindításával egyetemben és egyúttal delegálná valamely szomszédos vármegye közigazgatási bíróságát.” (Ti. a tárgyalás lefolytatására — szerzők.) A székességhelyi királyi ügyészség január folyamán akcióba lép, amelyről csupán Széchenyi 1936. jan. 18-i kihallgatási jegyzőkönyve ismeretes. Ebben előadja Vargával való összeütközéseinek történetét, majd pedig — s ez már új momentum az eddigiekhez — bűnvádi eljárást kér dr. Varga Elemér ellen, annak a belügyminiszterhez intézett feljelentésében foglalt és „séremlére elkövetett rágalmaszó kitételeiért” is. FÁL. Főisp. res 34/1935 Tomcsányi belügyi államtitkár leirata Széchenyire 1935. júl. 29. — Uo. Széchenyi jelentése a belügyminiszternek 1935. szept. 20. — Széchenyi Viktor—dr. Osvát László (miniszteri tanácsos) 1935. dec. 6. — Széchenyi levele a kir. ügyészséghez 1935. dec. 28. — Széchenyi kihallgatásának jegyzőkönyve 1936. jan. 18.

⁴¹ „Országos körutam alkalmával tapasztaltam, hogy a rendőrök kisbírók, hajdúk stb. nem tudják, hol van a Nemzeti Egység helyi szervezetének köre és irodája. Ámbár ez a körülmény csekélységnek látszik, a gyakorlatban mégis visszásan hat az, hogy a helyi hatóságok emberei ebben a tekintetben tájékozatlanságot árulnak el.” Uo. res. 14/1933. Marton Béla pártfőtitkár levele Széchenyi Viktor főispánnak.

⁴² Uo. res. 39/1934 Halassy Tibor—Széchenyi Viktor 1934. máj. 5.

ben bármelyik községi elnökünket részesítettük volna . . .”⁴³ A Párt, az új hatalmi szerv mellett más úton is támogatja vidéki harcosát: igyekszik ügyét, a főispánnal való szembekerülését elsimítani: Maga Ivády Béla, a NEP országos elnöke kéri Széchenyi főispánt, hogy „a fennálló differenciát valamiképpen békés úton intézze el”.⁴⁴

Mint Az Est című napilapnak adott nyilatkozatában Varga előadja, a pártközpontban nemcsak anyagi és erkölcsi támogatásban részesítették, hanem valósággal biztatták, buzdították is a főispán elleni küzdelemre. Elmeséli, hogy kezdetben, amikor felnézte, „hogysaját vármegyeielnökeellene dolgozik”, felajánlotta a NEP központban lemondását. Marton Béla azonban levélben kérte, hogy maradjon a helyén, „legyen türelemmel”, mert „az ilyen lelkes emberre szükség van”, s különben is „a főispán rövidesen menni fog”. Kijelenti, utasítást kapott arra, hogy „a főispán kikerülésével, magával a központtal érintkezzen”, mert Széchenyi „a párt törekvéseit keresztülhúzni igyekszik.” Tudomása van arról, hogy Széchenyi háromszor is le akarta váltani NEP posztjáról, „de a központ soha nem akceptálta előterjesztését”. Marton a főispánnal szemben mindig őt, Vargát védte.

Varga Elemér Az Est-nek adott nyilatkozatában — amellet, hogy számtalan kulisszatitkot is szellőztet — határozottan megjelöli a főispánnal vívott éles küzdelmének politikai tartalmát is. Szerinte Fejér megye arisztokrata főispánja „erősen legitimista érzésű”, s láthatóan olyan arisztokratikus-konzervatív politikusnak tartja, aki magatartásával tudatosan gátolja a Gömbös-időszakban kormányzati hatalomra törő szélsőjobboldali garnitúra egyik központi célkitűzésének, a kormánypárt fasiszta jellegű tömegpárttá való átszervezésére tett kísérletének megvalósítását. Mint az újságíró fogalmazza: „legitimista és NEP világnézeti küzdelem indult meg kettejük között.”⁴⁵

Varga, a baracscai községi orvos ennek ellenére természetesen hallatlanul kis kaliberű politikus marad mindvégig, még ha hírért s nevét a főispánnal vívott küzdelme messze túl is emeli községe, járása, sőt megyéje határain. Annak a szűklátókörű, provincializmusban fogant kisember-politikusnak figurája, akinek kezébe a 30-as évek politikai mozgása következtében ha a hatalomnak csak töredéke is jutott, megittasulva ettől, s elvakulva a nagyhangú szólások áradatától, a maga porszemnyi funkcióját halálosan komolyan vette. Láthatóan még egyéni karrier-vágy sem mozgatta, hivatali ranglétrán sem akart tovább jutni, a pártközpontból jövő bizalmas utasításokat mégis 100%-osan komolyan vette; a maga posztján a párt utasításainak teljes precizitással óhajtott eleget tenni.⁴⁶

Mint Rakáts esetében is láttuk, Széchenyi főispán kezdettől fellépett e radikálisan jobboldali figurák ellen. 1934—35-ben még keserves kilátástalannak látszik küzdelme, ügyeskedése; levelezése kapkodást, határozatlanságot, elked-

⁴³ Uo. res 34/1935. Marton Béla — Széchenyi Viktor 1936. máj. 26. és 1936 jún. 6.

⁴⁴ Uo. Széchenyi Viktor — Ivády Béla 1936. jún. 22.

⁴⁵ Az Est, 1936. máj. 24. „Elkeseredett politikai háborúskodás . . .”

⁴⁶ A legitimista „Magyarország” cikktrója így jellemezte: „Egyre rohamosabb tempóban veszi el fejét . . . Felülről a budapesti NEP központból hatalmat adnak a kezébe azzal a nyílt biztatással, hogy mostantól kezdve pedig ne nézzen sem Istent, sem embert, ne legyen előtte se jegyző, se alispán, se főjegyző, csak egyesegyedül a mindenható NEP lebegjen előtte, annak érdekeit szolgálja . . . Csoda-e, ha Varga Elemér mindentől megszédül, és egyenesen fanatikus honfiúi kötelességének ismerte, hogy a NEP igazi vagy vélt érdekeinek a szolgálatában összetűzzön mindenkivel, akit nem látott a NEP-bálvány abszolút megbízható hívének . . .” A baracscai NEP elnök, mint a NEP áldozata, Magyarság, 1936. jún. 11.

vetlenedést s eredménytelenséget mutat. Hiába indít Varga ellen fegyelmiket, az a párt felbujtására egyre vakmerőbb és szemtelenebb lépéseket tesz, országos botrányra dagasztja kettejük afférját, ha úgy tetszik, „packázik” a mindenható főispánnal. Hiába ír a pártközpontba Ivády Béla országos pártelnöknek, attól még választ sem kap. Hiába panaszkodik, hogy ez az ügy „már ecca három éve húzódik, s megkeseríti az életét”, továbbá, hogy irodájának „majdnem ugyanannyi munkát ad, mint minden egyéb főispáni teendő összevéve, s régen túllépte egy kis jelentéktelen ügy határait . . .” Hiába írja le, hogy a párt minden felvilágosító jelentése dacára is vele szemben „mindig Dr. Vargának, ennek a renitens községi alkalmazottnak látszott pártjára állani”.⁴⁷

1935—36 fordulójáig láthatóan meddő a konzervatív főispán küzdelme; a nagy politikai súllyal és befolyással rendelkező párttal szemben kétségtelenül defenzívába szorul. Igaz, hogy nem konkrétan a Varga-ügyben, egyszer azonban panaszával, kétségeivel még magához Gömböshöz, a miniszterelnökhöz is fordul, az azonban válaszlevelében leinti őt, s kifejti, hogy a kormánypárt modern tömegpárttá való átszervezése nemzeti érdek: „Felkérlek tehát arra, hogy a jövőben pártpolitikai és szervezési kérdésekben a Nemzeti Egység országos elnökségének irányítása alapján cselekedjél, és ne keressed azokat az esetleges surlódási felületeket, amelyek kettős minőségekben, mint főispán és a Nemzeti Egység vármegyei elnöke, előállhatnak, ha nem az elérendő célt nézitek, hanem az amellet eltorpülő kicsinyes szempontokra is figyelemmel vagytok.”⁴⁸

1935 decemberétől azonban változás következik az egész ügyben. A fordulatot az hozza, hogy Kozma Miklós belügyminiszter Széchenyi főispán mögé áll és fegyelmik, valamint bírósági tárgyalások sorozata után, 1936 májusában kényszernyugdíjazási eljárást indítat Varga dr. ellen.⁴⁹

Az orvos a kegyelemdőfést tehát végül is Kozma Miklós belügyminisztertől kapta meg, akinek az „ügyet” lezáró sorait érdemes idéznünk: „Igen tisztelt, kedves Barátom! — írja Széchenyinek. — Köszönöm május 29-i leveledet, mellékleteivel együtt megkaptam. Az ügyről és annak egyes részleteiről már korábban tudomásom volt, azt hiszem, véleményemet nem kell külön közölnöm az esetről. Varga ellen, — erről már tudomásod van — elrendeltem a kényszernyugdíjazási eljárást. Szóban alkalmilag majd beszélünk a dolgról, a többi része ügyis politikum (kiem. tőlünk, — szerzők), s azt jobb lesz szóban megbeszélni. Legszívesebben üdvözöl régi barátsággal: Kozma.”⁵⁰

Széchenyi főispán ílymódon 1936 tavaszán felülkerekedett az „élharcos”-orvossal vívott politikai küzdelmében: megszabadult Varga Elemértől. Sőt, említésre méltó, hogy 1936 kora nyarán Darányihoz — akkor már helyettes miniszterelnökhöz — frott levelében, ha mégoly óvatosan is, de felveti a NEP

⁴⁷ FÁL. Főisp. res. 34/1935. Széchenyi Viktor—Ivády Béla, 1936. jan. 22., 1936. febr. 21.

⁴⁸ Gömbös Gyula—Széchenyi Viktor, 1934. márc. 7. Uo. res. 29/934.

⁴⁹ Dr. Preszly Elemér belügyi államtitkár leirata Fejérvár megye Közigazgatási Bizottságának. 1936. márc. 7. — A M. Kir. Igazságügyminisztérium (Csopey Dénes dr. kúriai bíró) levelei Széchenyi gr. főispánnak. 1936. márc. 24.; ápr. 2.; ápr. 22. Széchenyi levelei Csopey Dénes kúriai bírónak 1936. ápr. 4. és ápr. 21. Széchenyi levele Berky Miklósnak, Veszprém megye alispánjának. 1936. ápr. 21. Berky Miklós alispán levele Széchenyi grófnak. 1936. máj. 1. Veszprém vármegye alispánjának határozata Varga dr. fegyelmi tárgyalásának helyét és idejét illetően. 1936. máj. 8. Jekey Ferenc Veszprém m. főispánja levele Széchenyinek. 1936. máj. 26. Széchenyi gr. levelei dr. Kenessey Pongrácz nyug. főispánnak, Szabadhegyi Elemér földbirtokosnak 1936. máj. 28.; jún. 2. Tomcsányi Kálmán államtitkár (belügyminisztérium) leirata a Székesfehérvári Kir. Ügyészségnek. 1936. jún. 8. Uo. Főisp. res. 34/935.

⁵⁰ Uo. Kozma Miklós—Széchenyi Viktor 1936. jún. 2.

felelősségrevonásának kérdését.⁵¹ Az a tény, hogy Széchenyi elérkezettnek látta az időt a pártközpont elleni nyíltabb küzdelem megindítására, világosan jelzi az országos politikában beálló biztos változások szeleit, s ezen túlmenően sejtetni engedni a változások tartalmát is. Széchenyi megérezte, hogy a totális államberendezkedés kiépítését megkísérlő szélső-jobboldali csoportok defenzívába szorultak.

Varga Elemér pedig — a volt baracskai községi orvos — nyugdíjaztatása után 1936—37-ben is tovább vívta harcait. Módszerei nem, csak éppen a körülmények változtak meg. Nem állott már mögötte a párt; — Darányi keresztülhajtotta annak reorganizációját — rég frakciókra töredezett, ahol „Gömbös árván maradt fiókái” nem rendelkeztek olyan befolyással az országos ügyekre, mint „vezérük” hatalmának fénykorában. Nem egzisztált többé a mindenható főtitkár, Marton Béla, s Varga dr. sem kapott perköltséget: ügye, szélmalomharca a megyei közigazgatással besorolódott a szimpla ügyek közé, ahol rendre ő húzta a rövidebbet.⁵² 1938-ra beléfáradt, s rezignáltan írja Széchenyi főispán titkára, dr. Thaisz Andor, tb. főszolgabírónak: „Megnyugvással töltene el, ha ezzel (ti. a mellékelten küldött újabb bocsánatkérő nyilatkozattal — szerzők) a Fejér vármegye és köztem fennállott ellentétek végérvényesen elintéztetnének. Sajnálom, hogy becsületes szándékkal — az igazságot keresve — annyi energiát tőkoztam el, meddő küzdelemben. Belátom, hogy súlyos formahibákat követtem el, s hogy nemcsak a társadalmi élet követel meg bizonyos külső formásokat, a kellemetlennek lehető szép formában való feltárlását, hanem a hatóságokkal való levelezés is, s az az érzésem, hogy megfelelő hangnem mellett közelebb jutottam volna az igazsághoz. Ezzel kapcsolatosan kérem főszolgabíró urat, öméltóságánál (a főispánnál — szerzők) szót emelni érdekemben. Elintézetlen ugyanis még két heti fogházbüntetése, mely fellebbezés folytán a táblánál van . . .”⁵³

Csak megemlítenék, hogy Varga dr. bocsánatkérő nyilatkozatát, melyben elismerte, hogy „téves információk alapján a valóságnak meg nem felelő tényeket” állított, a főispán s a még érintett felek: Havranek alispán s Halassy, a váli járás főszolgabírája, elfogadták, s az ügy ily módon „símán”, a nyomozás s mindenféle eljárás beszüntetésével végződött. Varga dr. nevével a későbbi keletű főispáni anyagban nem is találkoztunk.

„Egy 1000 éves magyar úri család” sarja

Kézdy Vásárhelyi Béla 1907-ben Budapesten született. Mint apja maga állítja: „egy 1000 éves magyar úri család leszármazottja, akinek ősei apai-anyai ágon magas állásokban mind a magyar hazát szolgálták.” Az apának, az ekkor már nyugalmazott Kézdy Vásárhelyi Zoltánnak is sikerült még a Földművelésügyi Minisztériumban államtitkár-helyetteséig felvinnie. Jó viszonyban állt

⁵¹ „Teljes elégtételt” akart kapni a „NEP lehetetlen eljárásával szemben”. FÁL. Főisp. res. 34/935. Széchenyi Viktor—Darányi Kálmán 1936. jún. 13.

⁵² FÁL. Főisp. res. 64/937. Havranek alispán — Széchenyi Viktor. 1937. nov. 3. Széchenyi gr. főispán levele a belügyminiszterhez 1937. dec. 23. Széchenyi főispán levelei Keller Károly kir. ügyészségi elnökhöz, a belügyminiszterhez, Havranek József alispánhoz és Halassy Tibor főszolgabíróhoz. 1938. jan. 17. Halassy levele Széchenyire. 1938. jan. 18.

A Székesfehérvári Kir. Ügyészség átiratai a főispánhoz, 1938. jan. 29.; 1938. márc. 11.

Széchenyi válasza a kir. ügyészséghez és levele a belügyminiszterhez 1938. márc. 12.

A Székesfehérvári Kir. Ügyészség 3225/1938. k. ü. számú „Ilatározat”-a 1938. máj. 11.

⁵³ Uo. Varga Elemér dr. levele a mellékelt „Nyilatkozat”-tal dr. Thaisz Andor tb. főszolgabíróhoz, a főispán titkárához. 1938. jan. 16.

a Darányi- és Hóman-családdal, szomszéd birtokosok voltak. A Földművelésügyi Minisztériumhoz is jó összeköttetésekkel rendelkezett: Marschall földművelésügyi államtitkárról csak úgy „per Feri” beszél, hiszen ez valamikor „Zoltán bátyám” titkára volt.⁵⁴

A papa bizonyára jó szakember, a maga nemében precíz államhivatalnok lehetett, aki — miután a család régen elszegényedett — fiának is a közigazgatási pályát választotta. Csakhogy vele szemben az ifjú nem dicsekedhetett kiváló értelemmel. Apjával homlokegyenest ellenkezően, számos fogalmazási homályosság, helyesírási hiba tarkítja leveleit, alig határol le írásban egy-egy kerek, értelmes gondolatot. Ennek ellenére egyetemet végzett — mint kiderül, ez is csak szigorlatainak megismétlésével sikerült⁵⁵ —, s az állami közigazgatási pályán akart karriert futni.

Az első lépéseket még csak sikerült megtennie: atyja osztálytársa volt gr. Széchenyi Vikornak, akihez az idősb Vásárhelyi ilymódon bizalmas kéréssel fordulhatott fia elhelyezésének ügyében. Még a miniszterelnökségről is protezsálták, nem beszélve számos alacsonyabb rangú és rendű személyről. Miután Vásárhelyi Zoltán fiának mindennemű szükséges támogatást megszerzett, a főispán 1931. február 7-én Kézdy Vásárhelyi Bélát kinevezte vármegyei közigazgatási gyakornoknak.⁵⁶

Az uram—bátyám—közigazgatás tehát befogadta a régi úri család e félművelt sarját, de mint hamarosan kiderült, hiányos előképzettsége még magasrangú pártfogóinak támogatása mellett is maga ellen ingerelte főnökeit — a főszolgabíráktól az alispánon keresztül, egészen a főispánig. Négy éven keresztül volt gyakornok, s bár a tb. (tisztelőbeli) szolgabírói címet a gyakornokok általában egy éven belül megkapták, s bár érdekében atyján kívül gr. Széchenyi György, gr. Pálffy-Daun József és még sok más előkelőség is közben járt, a főispán 1935 januárjáig mégsem nevezte ki Vásárhelyit tb. szolgabírává.⁵⁷

Milyen okok rejlenek amögött, hogy a vármegye látszólag szinte páratlan szigorral s abszolút korrekten — a tehetségtelen, felületes gyakornok nem érdemel előléptetést elve alapján — járt el?

A fiatal közigazgatási tisztviselő tehát — s mint apja leveleiből világossá válik, a család is — karrierről álmodik, egy, az államapparátus különböző fokozatainak felfelé ívelő pályáról. Ennek megindításához elegendőnek tűnnek a protekciós lehetőségek. Hamarosan kiderül azonban, hogy Vásárhelyi „nem ütötte meg azt a mértéket, melyet egy átlagos, közepes tudású és szorgalmú közigazgatási gyakornok megüt”, — mint azt első felettese, a fehérvári járás főszolgabírája jelenti, — s erről a véleményről, minden valószínűség szerint, maga Vásár-

⁵⁴ A bicskei királyi járásbíróóság ítélete. 1936. jún. 15. FÁL. Főisp. res. 75/936; Vásárhelyi Zoltán (helyettes államtitkár) — Széchenyi Viktor. 1935. ápr. 6. Uo. res. 45/935.

⁵⁵ Uo. Széchenyi gróf főispán jelentése a belügyminiszternek a Vásárhelyi ügyről. 1935. máj. 14.

⁵⁶ Uo. Traeger Ernő (miniszterelnökségi titkár) — Széchenyi Viktor. 1933. márc. 21. Uo. Dr. Jeszenszky Antal főszolgabíró bizalmas jelentése Havranak alispánnak. 1932. jún. 1.

⁵⁷ Uo. Széchenyi György—Széchenyi Viktor. 1933. szept. 3. „Vásárhelyi Béla, akit a múlt Prohászka Társaság révén jobban ösmertem és tehetséges, igyekvő embernek tanultam megismerni, közel 3 éve gyakornok már és nem tudom, milyen okból véglegesítve nem lesz . . . Kérés: Vásárhelyi ügyét jóindulatú figyelemmel kísérni és véglegesítését előmozdítani. Rokoni üdvözléssel: György.”

Uo. Széchenyi Viktor (Lyka Döme) pázmándi nagybirtokos 1933. szept. 4. „. . . a minimális követelményeknek sem tud megfelelni . . .” Vö. továbbá ehhez hasonlóan Vásárhelyi Zoltán—Széchenyi Viktor 1934. jún. 20.

Széchenyi Viktor—Vásárhelyi Zoltán. 1934. jún. 21.

helyi is tudott.⁵⁸ S talán még igazát is érezhette. Hiába helyezik másik járásba szolgálatra, az ott lefolytatott hivatali vizsgálat jegyzőkönyve is gyenge képességeiről s hanyagságáról tanúskodik.⁵⁹ Hasonló hangnemben panaszkodik a főispán is rokonának, gr. Széchenyi Györgynek, amikor az Vásárhelyi előrejutása, ill. állandósítása érdekében számára támogatást kér.⁶⁰

Amikor Vásárhelyi előtt világhossá válik, hogy a megyei közigazgatás számlélétrája számára nem kínál lépcsőfokokat a magasba, akkor másirányú működésbe kezd, más területen, a társadalmi-politikai szervezkedés terén próbálkozik. Mint az ellenforradalmi rendszer neveltje, az egyetemi élet résztvevője, — s jórészt származásából, rétegenek politikai tudatszintjéből következően is — a gömbösi időkben a különböző jobb- és szélsőjobboldali mozgalmak felé orientálódik. S ezek az évek — mint korábban is láthattuk — kínálják a különböző lehetőségeket. Vásárhelyi Bélát hamarosan ott találjuk a korábban már érintett Fejér megyei szélsőjobboldali szervezkedéseknél: gróf Pálffy-Daun József közvetlen környezetében, a Frontharcos Szövetség, a Magyar Jövő, a MOVE, a TESz, a Lövész Egyesület, a Reformnemzedék és az Országos Széchenyi Szövetség, valamint a Revíziós Liga helyi egyesületeinek megszervezésén, „önzetlen fáradozással” munkálkodók soraiban. Mint a fenti egyesületek országos elnöke által kinevezett szervező tiszt,⁶¹ a legszorosabban együttműködött Meccsér Andrással, a jobboldali székesfehérvári újságírókkal, így Rakáts Lajossal, Varga Elemérrel, akiről korábban esett szó, Král Ferenc tárnoki ügyvéddel és Prokl Gyula bicskei igazgatótanítóval.⁶²

Vásárhelyi elemében érzi magát a szélsőjobboldali mozgásban. Míg a főispán egyik oldalon azt konstatálja, hogy gyakornoka 1933 őszén oly „nagy erővel feküdt ismét bele — hivatali működésének rovására — különböző társadalmi szerepléseket biztosító tevékenykedésekbe . . . , hogy a hivatalban szinte hasznavehetetlenné vált, addig a különböző szélsőjobboldali körök — Pálffy-Daun József pl. — hallatlanul elégedettek vele.⁶³ Határozottan aktivizálódik: előadásokat tart több ízben pl. az Országos Széchenyi Szövetségben, főként a mezőgazdasági munkások szociális biztosítása tárgyában, s több szak- és napilapba írogat. A megye alispánja eltiltja őt az írástól, azzal indokolván, hogy ez hivatali munkájának rovására megy. Kétségtelen, hogy mindez még inkább kiélezi

⁵⁸ Jeszenszky Antal jelentése az alispánhoz. 1932. jún. 1. „... nem szerezte meg azt a gyakorlatát és jártasságot, amit ennyi idő alatt nagyobb ügybizgalom mellett könnyen elsajátíthatott volna.” FÁL. Főisp. res. 45/1935.

⁵⁹ A váli járás főszolgabírói hivatalában 1933. szept. 13—14-én lezajlott vizsgálat jegyzőkönyvében olvasható: „... fogalmazványai úgy alaki, mint tartalmi szempontból kifogásolhatók. Írása rossz, rendetlen, közigazgatási tudása hiányos, úgy, hogy hivatalfőnökének gyakran ismételtel kell fogalmazványait visszaadni, illetve átjavítani.” Uo.

⁶⁰ Uo. Széchenyi Viktor—Széchenyi György. 1933. szept. 4. „Vásárhelyi Bélát illető szives soronidat kézhez vettem, de sajnos sok biztatót nem mondhatok, mert az illető bár abszolút tisztességes embernek mutatkozik, de olyan hiányos előképzettséggel bír, hogy hivatali alkalmaztatásának még idáig sehol sem tudott megfelelni, bár már három különböző főnök mellett próbálkoztam vele. Szívélyesen üdvözlök rokonod.”

⁶¹ *Vásárhelyi Zoltán: Pro Memoria.* Keltezetlen; valószínűleg 1935. április eleje. Uo. res. 45/935.

⁶² Uo. A m. kir. rendőrség vidéki főkapitánysága detektív testületének bizalmas jelentése 1935. márc. 11., valamint ugyanott néhány 1936 januárjából származó irat között található ceruza-feljegyzés. „Hogy vezetnek a szálak?” — olvashatjuk rajta a kérdést, majd egy újabb megjegyzés: „Vásárhelyi—Varga—Král 4 órás tárgyalás este 10 után.”

⁶³ Uo. Széchenyi gr. főispán jelentése a belügyminiszternek. 1935. máj. 14., valamint Vásárhelyi Zoltán: *Pro Memoria.*

benne a „konzervatív” főnökeivel szemben érzett ellenzékiiséget, s most már tevékenységét főként a vármegye vezető tisztviselői elleni konzekvens harc szolgálatába állítja.

Ez az a pont egyébként, ahol végleg elvágja azt a köldökzsinórt (apja ismeretsége, karriervágya stb.), amely addig bármily felemásan, de mégis a megyei közigazgatási vezetéshez kötötte. Feljebbvalói ezután figyelik, minden cselekedetébe igyekeznek belekötni, s alig várják az alkalmat, hogy szabaduljanak tőle.

A Fejér megyei, Gömbös programját támogató garnitúrának a Széchenyi és környezete elleni egyik legkomolyabb fellépése az 1935. évi országgyűlési választások idején zajlott le. A választások előtt már megindult a szervezkedés, a leendő kormánypárti képviselő népszerűsítése. A párt országos központjának jelöltje, tehát a hivatalos jelölt, — gróf Pálffy-Daun József lett. A megyei vezetésben azonban többen nem az ő, hanem a pártonkívüli, szintén megyei nagybirtokos Hardy-Dreher Béla kartellvezér megválasztását óhajtották.⁶⁴ Mi sem természetesebb, hogy Vásárhelyi Béla nagy lelkesedéssel Pálffy-Daun mellé állott. Részt vett választások előtti népszerűsítésében, s a „győzelemmel” végződő választások egyik hivatalos vezetője volt.⁶⁵

Vásárhelyi emellett a szélsőjobboldali szervezkedés egyéb akcióiban is szerepet játszott. Mint később (1935 márciusától) kiderült: a már korábbi — a főispán számára idegesítő — apparátuson belül ellenzéki rendbontásoknak is egyik legfőbb részese. Amióta ugyanis Vásárhelyi a váli járásba került szolgálat-tételre, „több ízben megtörtént, hogy hivatalos ügyek, sőt hivatalos titkok, az arra nem illetékesek kezébe kerültek” — mint Széchenyi panaszkolja a belügyminiszternek.⁶⁶ Ilyen eset volt többek között még 1933 augusztusában a főispánnak a pártszervezés ügyében kiadott egyik szigorúan bizalmas rendeletének terjesztése: ilyen, a főispán ellen irányuló akciók voltak azok a névtelen, illetve fiktív névvel ellátott levelek, amelyekben hol a belügyminiszternél, hol a miniszterelnöknél igyekezett Széchenyi politikai magatartását „leleplezni”.

Ez — s több hasonló jelenség — mögött Széchenyiék már kezdetől Vásárhelyit sejtették, s tegyük hozzá: az idő haladtával már szerették volna is, ha mögöttük valóban Vásárhelyi állott volna. Ezért hatalmas apparátussal és meglehetősen nagy anyagi áldozatokkal a Budapesti Rendőrkapitányság nyomozógárdájának vezetésével végére jártak az ügynek. 1935 márciustól sorra beigazolódik — Pusztaszeri Ferenc okl. írásszakértő véleményezései alapján —, hogy a kérdéses névtelen levelek és feljelentések írója valóban Kézdy Vásárhelyi Béla, a váli járás tb. szolgabírája.⁶⁷

Vásárhelyiinek azonban sejtelme sem volt arról, hogy március folyamán már kiderültek machinációi. Ő éppen ezidőre „lendül” bele: most már szinte ontja a névtelen röpiratokat, leveleket, feljelentéseket. Gépírással sokszorosított röp-

⁶⁴ Uo. Dr. Szeghő Miklós (ügyvéd) — István Tibor (jegyző): „... beszéltem a legilletékesebb hivatalos személyekkel, hogy tekintettel Dreher Hardy úr kiváló személyiségére, a hivatalos helyeket abszolút nem érinti kellemetlenül, ha esetleg ő kerülne be... Olyan magas helyről hívták fel azonban az én figyelmemet Hardy Dreher úr kiváló képességeire, hogy nem hiszem, miszerint legkisebb kellemetlensége is származnék abból Jegyző úrra, vagy bárki másra, ha esetleg ő nyerné meg a többséget.”

⁶⁵ Uo. *Vásárhelyi Zoltán*: Pro Memoria.

⁶⁶ Uo. Széchenyi gróf főispán jelentése a belügyminiszternek. 1935. máj. 14.

⁶⁷ Uo. megtalálható az egész nyomozati anyag. (Írásszakértői bizonyítások, jelentések, számlák, kiutalások stb.)

irat jelenik meg pl. a fő- és alispán bűnlajstromáról, ahol a panamák mellett a szélsőjobboldal egyes személyiségei, többek között Varga Elemér ellen fogantatott szabálytalan adminisztratív eljárásokat is elemzi, majd a választások alatt a megye hivatalos vezetésében tapasztalható Gömbös-ellenségességet „leplezi le”. Más alkalommal a különböző szélsőjobboldali társadalmi szervezetek nevével aláírt levél megy Gömbös miniszterelnökhöz, amelyben „gróf Széchenyi Viktor rozsdás csákyájú főispánunk Havranek alispánnal karöltve történő eltávolítását kéri az igazságot szomjuhozó hazafiak”.⁶⁸

Mindezek tudatában Széchenyi főispán igen határozottan lép fel. Felismeri, hogy itt a valóban ellentétes politikai meggyőződés mellett a megyei politikában is ártalmassá válhat, az új rezsim mellett önmagát exponáló egyén támadásairól van szó, akinek eltávolítása egész megyéje — végső fokon pedig a konzervatív-arisztokrata politika — érdeke.

A Vásárhelyivel való leszámolásra az alkalmat az szolgáltatta, hogy a hivatali szabályokat magára kötelezőnek nem érző szolgabíró ellopja a járási főszolgabíróhoz érkezett levelet, felbontja, s a bennefoglalt bizalmas ügyekről fecseg is. A főszolgabíró — Halassy Tibor — 1935. március 31-én feljelenti.⁶⁹ A feljelentés alapján Havranek alispán április 8-án fegyelmi eljárást indít el, amelyet 1935. május 14-én lefolytattak. A fegyelmi választmány Vásárhelyi Bélát egyhangúlag hivatalvesztéssel büntette.⁷⁰ Eddig tartott lényegében karrierje, s ezzel vágyálom maradt apjának az a terve is, hogy a megyében nem boldoguló fiát a Földművelésügyi Minisztériumba helyeztesse — a NEP központ segítségével.⁷¹ Hiába könyörgött, s tiltakozott e „Justizmord” ellen az apa Széchenyi főispánnál, az hajthatatlan maradt, s kijelentette: „nem vagyok abban a helyzetben, hogy álláspontomon változtathassak”.⁷²

S a főispán ez esetben könyörtelenül, erélyesen lépett fel. Magánlevélben is beszámol Kozma Miklós belügyminiszternek a váli járásban történt eseményekről. „Kedves Miklós! — írja — Bár magam legkevésbé sem vagyok rosszindulatú természetű, mégis azt diktálja a lelkiismeretem, hogy . . . aki oly jellembeli defektusokban szenved, hogy ilyen tettekre ragadja magát, az nemcsak Fejér megyében nem lehet köztisztviselő, de minden eszközzel meg kell akadályoznunk, hogy bárhol máshol újból köztisztviselői minőségét szerezhesen.”⁷³

S a tények azt mutatják, hogy mindez mögött nem a közigazgatás rendszerének tisztaságát védő Széchenyi és a hiányos felkészültségű felületes fiatalember ellentéte rejlik, hanem a konzervatív arisztokrata főispán s a dzsentri

⁶⁸ Pl.: „Mélyen tisztelt Uram! Szeretett honfitárs” — megszólítású sokszorosítás. Uo. Főisp. res. 37/935, vagy a bicskei választópolgárok feljelentése. Uo. Főisp. res. 45/935.

⁶⁹ Uo. Havranek alispán véghatározata. 1935. ápr. 8.

⁷⁰ Uo. Jegyzőkönyv Fejér megye közigazgatási bizottsága fegyelmi választmányának Székesfehérvárott 1935. máj. 14. napján tartott üléséről.

⁷¹ Uo. Vásárhelyi Zoltán—Széchenyi Viktor. 1935. ápr. 6. és dr. Kézdy Vásárhelyi Béla—dr. Thaisz Andor főispáni titkár. 1935. febr. 25.

⁷² Érdemes a „kétségheesett atya” sorából idézni: „Ha már most a vármegyei bizottság az alispán információja és pressziója folytán fiam kényesernyugdíjazását elrendeli s ez fellebbezés útján a belügyminisztériumba kerül, ezzel fiam kinevezése lehetetlenné válik (ti. a Földművelésügyben — szerzők) és karrierje derékban kettő török. Ezt bizonyára nem akarod Te sem s egy jóindulatú magyar úr sem . . . Nem nézhetem összetett kezekkel, hogy egy tót proletárcsalád leszármazottja (Havranek alispán — szerzők) — egy ezer éves magyar úri család leszármazottját így kivégezze.” Vásárhelyi Zoltán — Széchenyi Viktor. 1935. ápr. 6. valamint Széchenyi válasza. 1935. ápr. 11.

⁷³ Uo. Széchenyi Viktor—Kozma Miklós 1935. jún. 1.

származású, mindinkább a szélsőjobboldal felé orientálódó alacsony rangú államhivatalnok társadalmi-politikai töltésű nézetkülönbsége. Ez az ellentét 1935 tavaszától elmélyül, mert ekkorra kiderül, hogy Vásárhelyi Béla már nem csupán a különböző jobb- és szélsőjobboldali szervezetek tagja, hanem ezeknek a megyei vezetés politikai vonala ellen intézett akcióinak is tevékeny részese és szervezője. Széchenyi a Vásárhelyi-ügyben — akárcsak Varga esetében — messzemenően élvezi Kozma Miklós belügyminiszter támogatását. „Kedves Viktor! — írja Kozma — Nekem is az a nézetem, hogy a fegyelmet le kell folytatni. Ezt közölni fogom Tomcsányival is. Az ilyen dzsungeléken keresztül kell menni, mert megmérgezik a közéletet.”⁷⁴ S noha Széchenyi óvatoskodik Kozmával szemben (kihúzza ugyanis levéltervezetéből az utolsó mondatot, amely így hangzott: „Isten óvja szegény Hazánkat az olyan »reform« ifjaktól, mint amilyen reform-ifjú Vásárhelyi Béla.”) a belügyminiszter igen határozottan s nyíltan áll a főispán mellé: azonnal aláírja Vásárhelyi fegyelmi úton való eltávolítását. A konzervatív vármegye ezúttal is győzelmet arat . . .

1935 második felében az elcsapott Fejér megyei közigazgatási tisztviselő a váli járás volt tb. szolgabírája írt még néhány névtelen levelet, feljelentést.⁷⁵ Ezeket sorra-rendre azonosította Pusztaszeri írásszakértő. A főispán azonban nem hozta egyelőre nyilvánosságra, csak 1936 januárjában . . . Amikor a magyar belpolitikában már érződtek a Gömbös-rendszer válságának első jelei, végleg leszámolnak Kézdy-Vásárhelyi Bélával. Bocsnatkérő nyilatkozatot iratnak vele alá, amelyet 1936. február 19-én az összes Fejér megyei napilap megjelentet.

A főispáni iroda Vásárhelyi ügyét pedig Széchenyi főispánnak Hetényi Imre főkapitányhelyetteshez írott köszönőlevele zárja: „a sikeres és pompás rendőri munkáért, amelyet a Vásárhelyi-ügyben végeztetek”.⁷⁶

*

Nem kívánunk a három rövid Fejér megyei politikai karrierhez sokat hozzáfűzni, csak néhány olyan vonását emelnénk ki, amely mindhárom esetben közösnek látszik, s amelynek alapján bizonyos általánosításokat is tehetünk a 30-as évek első felének politikai átrendeződésére vonatkozóan.

Mind Rakáts Lajos, mind Varga Elemér és Kézdy Vásárhelyi gondolkodásában a gömbösi eszmék elemei fedezhetők fel. Mindhármuknál feltűnő — különösen Rakáts és Varga Elemér esetében — az erős legitizmus-ellenesség, amely természetesen a „helyi” politika hangnemére hangolódva, egyben a közismeretlen legitimista barát megyei vezetéssel való szembenállásuk egyik kifejeződése is. Azt is meg kell mindjárt jegyeznünk, hogy a politikai „ideológia” elemei egészen másként, s más funkcióval léteznek, pl. az újságíró Rakátsnál és az egyszerű vidéki orvosnál. Az előbbinél szinte egységesen összeállnak a jelzett időszakra a gömbösi garnitúrán belüli szélsőjobb ismertebb gondolatai: a nagybirtok-arisztokrácia-

⁷⁴ Uo. Kozma Miklós — Széchenyi Viktor.

⁷⁵ Uo. Névtelen, nyílt levelezőlap Széchenyi gr. főispánhoz. 1935. nov. 21. Névtelen feljelentés dr. Lenck Jenő miniszteri tanácsoshoz. 1935. dec. 12. — A „Fáklya” írja 1935. nov. 29-én: „Fejérmegye főbb tisztviselői ellen fegyelmi vizsgálat a névtelen vádak özönjét indította meg.” „. . . s titokban lappangó elkeseredésnek egyik tünete, hogy a névtelen iratoknak a tömege kering a lakosság között. Az iratok száraz közigazgatási stílusban, név, hely, idő és akasztám megjelöléssel, »szabálytalanságok» sorozatát tárják fel, de az uram-bátyám közigazgatás boldogan gördül tova.”

⁷⁶ FÁL. Főisp. res 45/935. Széchenyi Viktor—Hetényi Imre. 1936. febr. 10.

legitimizmus-ellenesség, a gazdagparasztra építeni kívánó szociális demagógia. S mindez párosul egy tudatos fasiszta irányú tájékozódással, Mussolini, Hitler állama iránt, — még ha itt a Habsburg-ellenes „függetlenségi” gondolatvilág maradványaként a „német veszély” gondolata hangot is kap. Ezen ideológiai elemeknek „aprópénzreváltása” a politikai gyakorlatban, a régi politikai garnitúra pozícióinak követelésében, karrierizmusban jelentkezik. Itt természetesen végső soron különbség van a szakmailag tehetségtelen, politikai energiáinak valamerre kitörési lehetőséget kereső Kézdy Vásárhelyi, és a kérdéseket az országos politika szintjén tekintő Rakáts valamint a hivatali karriert láthatóan nem óhajtó Varga Elemér között. Annak az „örségváltásnak”, mely a gömbösi időszakban végbemegy a hazai politikai életben, legtudatosabb szószólója kétségtelenül Rakáts, akinek szoros személyi kapcsolatai vannak a reformnemzedék prominens tagjaival, s akiben azok előretörése a politikai közösség vállalását, s ezzel érvényesülési vágyat is keltett. Rakáts lapja a vezércikkei révén már országosnak számító politikai fórumon követeli a régi garnitúra eltávolítását (s ezzel összhangban — ha nem is ennyire közvetlenül — a megyei vezetés megváltoztatását). Varga és Kézdy Vásárhelyi is eljut a régi megyei vezetés, a konzervatív főispán elleni harchoz; csak hogy utóbbiaknál mindez épp az országos folyamatok nem kellően széles horizontú látásával párosul . . .

A kormányon belüli egyéni álláspontok közötti differenciálásához és a megyei közélet bizonyos szélsőjobboldali gócaihoz vezetnek el azok a szálak, melyek a három személy és a megyei politikai szervezetek, valamint a kormány-politika egyes exponensei között kimutathatóak. Gondoljunk csak arra, hogy a megyei politikai életben mind Kézdy Vásárhelyinek, mind Rakátsnak fő támasza: gróf Pálffy-Daun József. Kézdy Vásárhelyi a politikai vezért, az eszesebb Rakáts a miniszterelnökkel is tárgyaló befolyásos megyei politikust, a támaszt keresi benne. Vásárhelyi a gróf által vezetett frontharcosok egyik szervezője, Rakáts ugyanennek nagy propagátora; Vásárhelyit is ott találjuk a Magyar Jövő szervezkedéseknél, Rakáts épp ennek vidéki szervezetét szeretné kiépíteni, s Pálffy-Daunt a szervezet elnökének megnyerni.

De a megyei szintű kapcsolatoknál sokkal lényegesebbek a kormánykörökig húzódó szálak. Rakáts a volt egyetemi bajtársak felé tájékozódik: Antal István Gömbös sajtófőnöke, Bornemissza Géza, a második Gömbös-kormány iparügyi minisztere, a kormányon belüli megoszlásban is a reform-nemzedék legaktívabb képviselői közé tartoznak. Jól „illeszkedik” e politikusok közé az ismert szélsőjobboldali képviselő, Mecsér András és a reform-nemzedék két — a parlamentből szintén jól ismert — alakja: Bánsághy György és Meisler Károly. A velük való kapcsolat szorosságát természetesen hibás lenne túlhangsúlyozni. Varga Elemér és Kézdy Vásárhelyi nem a személyes kapcsolatok, hanem a NEP országos szervezésének révén talál magas politikai mentorokra. Varga, mint láttuk, egyenesen a pártközpont, s a „mindenható” főtitkár, Marton Béla közvetlen támogatását élvezi. A NEP „fanatikus híve” — jellemzi maga Marton Béla, amolyan „dacos téglahordozó”. A totális fasiszta tömegpárt 30-as évek közepén megkísérelt kiépítése csődjének egyik alapvető immanens oka az volt, hogy alapbázisát nem a Varga doktorok típusa képezte, aki kész volt ötszáz új tag oly módon való beszerzésére, hogy a NEP tagokat ingyenes orvosi kezelésben részesítette, — hanem a gentry származású szemléletű, vagy legalábbis gentroid életérzésű „úri” elemek, akik túlságosan is „arisztokratikusak” voltak tömegpárt létrehozására, valamiféle „populáris” politika intranzigens követésére, hirdetésére.

Adódnak bizonyos következtetések a kormány vidéki politikáját illetően is a székesfehérvári eseményekből. Mindenekelőtt az, hogy a Gömbös-kormány a megyében — noha természetesen nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy itt az ország egyik leginkább konzervatív, legitimizmust-támogató megyéjéről s városáról van szó — korántsem tudott olyan nagyarányú „őrségváltást” előidézni, mint az országos politikai fórumokon. (Egyébként érdekes, hogy a nagy őrségváltás idején is a Gömbös-kormány alig néhány főispánt cserélt le a megyék éléről!) Legvilágosabban Antal 1934 januári leveléből láthatjuk, hogy a kormány tisztában volt a megyében uralkodó politikai légkörrel, világosan látta, hogy maga a kormány exponense, a főispán sem egyértelmű híve a kormánypolitikának. Széchenyi Viktort mégis megtartják egyfajta taktika miatt, noha — éppen az idézett levélben — világosan értésére adják e taktikázásban betölthető szerepét.

Ugyanakkor a Gömbös-garnitúra még kormány szinten sem egységes voltát érzékelteti az, hogy a megyében is felmerülő politikai problémákhoz ki hogyan viszonyul. Marton az erőszakos megoldások elsőszámú siettetője, Antal talán a miniszterelnök személyes politikájának megfogalmazója, míg Kozma s halványabban Hóman elválasztódik — sőt Kozma meg is vonja támogatását — a szélsőjobboldaltól.

Sok mindent jelez Széchenyi álláspontjának változása is az országos politikai eseményekből. 1933—1934-ben, azaz a szélsőjobb tevékenységének megélénkülése első idején, szinte defenzívába szorul, tehetetlen mindegyik esetben. Fegyelmiket rendel el (Varga Elemér, Kézdy Vásárhelyi), figyelmeztet, fenyeget (Rakáts), de ezzel nem képes eredményt elérni. A pártközpont továbbra is kitar hívei mellett a megyei elnökkel szemben, a megyei kormánylap nehezen fegyelmezhető szerkesztője pedig a sajtófőnök jóindulatát bírja. A főispánt szinte kioktatják a kormány részéről, a megyei kormány-exponenssel kapcsolatban folytatandó politikáról, továbbá a NÉP szervezésben betöltendő szerepéről. Figyelemreméltó az is, hogy mikortól „bátorkodik” meg ismét a főispán: 1935 elején, amikor érzékeli, hogy a kormány épp a gömbösi „következetes” politika számonkérése miatt ejli Rakátsot, s jönnek a kormány számára oly fontos választások. Amikor behibonyosodott, hogy a gömbösi „safort” program megvalósításához az első nekirugaszkodás kevés volt, amikor a bebizonyosodott: Gömbösnek szüksége van hívei ellenségeinek támogatására is. S érdekes, hogy kiben talál támogatásra: Kozma Miklósban (1935 végétől), s korábban a Rakáts-ügyben bizonyos mértékig Hóman Bálintban. Ha tetszik, úgy is fogalmazhatunk: a megyei szélsőjossal szemben s a megyei pártszervezéssel kapcsolatban követett politikában is jelentkeznek az „országos” ügyekben tapasztalható kormányon belüli ellentétek. (Itt mindenekelőtt a pártszervezés kérdésében kimutatható Gömbös—Marton—Kozma ellentétekre gondolunk.)⁷⁷

Szereplőink bukása az 1935—1936. év helypolitikai fejlődésének más-más szakaszához kapcsolódik: a kormánypolitikán is túllendülő Rakáts eltávolításának hátterét az 1935-ös választások képezik. Az az időszak, amikor Gömbös még látszólag minden korábbinál szilárdabb pozícióval rendelkezik, de amikor saját maga már szemmel láthatóan sokmindent feladni kényszerül eredeti, 1932 őszi elképzeléseiből és terveiből, amikor már megszületett a 96. pont is: a türelem szükségességéről.

⁷⁷ Vö. *Stier Miklós*: A kormánypárt fasiszta jellegű átszervezésének csődjéhez (1935—1936). Századok, 1971. 3—4. sz.

A Varga- és Kézdi Vásárhelyi-ügyben beállott fordulatot pedig úgy véljük, nem túlzás az 1935—1936 fordulóján lezajlott belpolitikai változások részeként tekinteni. Ennek leglényegesebb mozzanata: a társadalom mind szélesebb rétegeinek s a politikai élet jelentős részének szembefordulása a totális fasiszta diktatúra megvalósítására törő hatalmi csoporttal. A gömbösi törekvések kudarcának első jelei már a felszínen is mutatkoztak. Csődbe került mindenekelőtt a totális diktatúra megvalósítására irányuló erőfeszítések egyik legfontosabbika: a kormánypárt fasiszta tömegpárttá való átszervezése, s ez időre már nyíltan jelentkeztek a gömbösi garnitúrán belül is a hol halványabb, hol erősebb különbségek, szétválások. Megindult az 1935-ös választások után még többnyire egységesnek ítélt kormánypárt frakciókra löredezése, s mi több, magán a kormányon az ún. „Gömbös-minisztereken” belül is észlelhető bizonyos szétválás . . .

Természetesen a „nagy-politikának” ezen mozgásai csak a hátterét képezik a megyében lejátszódó eseményeknek; az előtérben mozgó szereplők ugyanazoknak a társadalmi-politikai folyamatoknak különböző szintű exponensei. Tanulmányunkban nem is kívántunk többre vállalkozni, mint hogy egy megye példáján bemutassuk: mint vezetnek az országos — történelmi irodalmunkból jórészt már ismert — eseménysorozatokhoz, személyekhez a vidéki politikai színtér mozgásai. Megyei, országos vezetés, vidéki, és vezető politikai fórumokon lezajló változások miként kapcsolódnak egymáshoz, szövődnek össze — s válnak szét. Ugyanakkor szeretünk volna néhány adalékot ahhoz is szolgáltatni, hogy mennyire sokféle egyéni indítás, ok, szándék, cél viszi a magyar közép-rétegek egyes csoportjait, egyedeit a szélsőjobboldali mozgalmakba. A kérdések teljes megválaszolása természetesen csakis az újabb — és az eddigiektől eltérő jellegű — vidékeken keletkezett iratanyagok megvizsgálása után lesz lehetséges.

Ф. ГЛАТЦ — М. ШТИЕР

КОМИТАТСКАЯ БОРЬБА ВОКРУГ РЕФОРМ ГЕМБЕША

Резюме

Авторы статьи, на основании материалов архива комитета Фейер, относящихся периоду 1930-х гг., пытаются ответить на вопрос о том, какие преобразования происходили в общественно-политической жизни этого комитета вследствие мероприятий правительства Дьюлы Гембеша, обнаружившего тенденцию к установлению тотального фашистского режима. Какие нити связывали руководителей правительства или правительственной партии с местными представителями программы фашистского характера.

1. В исследовании доказывается, что после прихода к власти Гембеша в общественной жизни комитета усилилась позиция отдельных представителей средних слоев, и они-то требовали преобразования политической жизни Венгрии в крайне правом направлении. Авторы знакомят в статье с тремя комитатскими деятелями, которые получали непосредственную поддержку правительства: редактором местной газеты, чиновником администрации и врачом, выступившим в качестве «организатора партии». Эти местные представители правительственной политики, оперируя социальными аргументами, критиковали традиционное консервативное, аристократическо-легитимистическое руководство комитатского управления, поскольку видели, что именно эти руководители препятствуют осуществлению правого уклона правительственных реформ. Однако, их политическая роль имеет значение лишь до того времени, пока «натиск» правительства Гембеша не утратил своей силы, а когда к концу 1935 года попытка организации тотальной фашистской партии и фашизации государственной жизни потерпели поражение, прежние руководители комитета вышли победителями в этой политической борьбе. Все это одновременно показывает и то, каковы были силы и факторы во внутренней политике страны, которые внутри правого крыла режима Хорти препятствовали развертыванию тотальной фашистской политики. В исследо-

вании выступают и участники общественной жизни комитата (фенишпа, нотариусы, местные журналисты и т. д.), представлены форумы политической жизни комитата и средства политической борьбы (местные клубы, личные связи, политические последствия располнительства), охарактеризованы некоторые исполнители правительственной политики (государственный секретарь Совета Министров, министр местного представительства, руководители правительственной партии и т. д.) .

2. В статье предпринята попытка показать, в какой мере события, разыгрывавшиеся на политической арене комитата, являются компонентом, дополнением «общегосударственных событий». Каким образом осуществляется взаимосвязь между комитатских, государственным руководством и изменениями, происходившими на местных политических форумах. Вместе с тем авторы стремились документально обосновать, какие многообразные личные побуждения, причины, намерения, цели приводят отдельные группы средних слоев, отдельных их представителей к участию в правых движениях.

Исчерпывающий ответ на все эти вопросы будет возможен лишь после исследования архивных материалов территорий, отличающихся от представленных в статье областей в экономическом, общественном и политическом отношении.

F. GLATZ—M. STIER

LUTTES DÉPARTEMENTALES À PROPOS DU PROGRAMME RÉFORMES DE GYULA GÖMBÖS

Résumé

Cette étude se fonde, en premier lieu, sur les documents des archives du département de Fejér relatifs aux années 1930; elle cherche à démontrer les arrangements survenus, dans la vie politique départementale, sous l'effet des aspirations de caractère totalement fasciste du gouvernement conduit par Gyula Gömbös, ainsi que les fils qui reliaient les dirigeants du gouvernement ou du parti gouvernemental aux personnalités locales du programme imprégné du fascisme.

1. L'étude constate que, à la suite de la prise du pouvoir par Gyula Gömbös, la voix de certaines figures des couches moyennes s'était renforcée dans la vie publique départementale et que ces représentants exigeaient une refonte droitiste de la politique hongroise. Les auteurs présentent trois de ces figures de province soutenues directement par le gouvernement: un directeur de feuille locale, un fonctionnaire de l'administration et un médecin promu «organisateur du parti». Ces porte-parole de la nouvelle politique gouvernementale ressassent des arguments sociaux pour pousser leurs attaques contre la direction départementale traditionnellement conservatrice, aristocrate et légitimiste, car ils saisissent fort bien que celle-ci freine les aspirations aux réformes droitistes du sommet. Cependant, leur rôle politique ne sera important que durant «l'essor» du gouvernement Gömbös et, quand, à la fin de 1935, l'organisation du parti intégralement fasciste subira un échec définitif, de même que le remaniement d'inspiration fasciste du régime, les anciens maîtres du département reprendront le dessus dans la lutte politique. Parallèlement, tout cela démontre les forces de politique intérieure et les facteurs dirigeants qui, au sein de la droite du régime horthyste, empêchaient le développement d'une politique entièrement fasciste. L'étude présente également les protagonistes de la vie publique du département (le préfet „főispán”, les secrétaires généraux, les journalistes de province, etc.), ainsi que la gestion de la vie politique locale (clubs, relations personnelles, suites politiques des tripotages); en même temps, elle brosse le portrait de quelques exécutants du programme gouvernemental (le sous-secrétaire d'État à la Présidence du Conseil, le ministre-député, les dirigeants du parti du gouvernement, etc.).

2. L'étude tente de rendre sensible de quelle manière les mouvements dans l'arène politique provinciale deviennent parties, compléments des «événements à l'échelle nationale», comment la direction nationale et départementale est en corrélation, interpénétration avec les changements qui se précisent aux forums politiques locaux. Elle se propose également d'illustrer les motifs, aspirations, objectifs individuels en nombre qui poussent certains groupements des couches moyennes hongroises dans les mouvements d'extrême-droite. Il va de soi que la réponse définitive à toutes ces questions ne pourra être fournie qu'après une analyse des archives d'autres régions qui diffèrent sur tous les plans (économique, social et politique) du département de Fejér.